T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI LİBERALLEŞMENİN İŞSİZLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

GÖKÇE DAĞLI
12710026

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. FERİDE GÖNEL

İSTANBUL
2018

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI LİBERALLEŞMENİN İŞSİZLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

GÖKÇE DAĞLI
12710026

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. FERİDE GÖNEL

İSTANBUL
2018

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI LİBERALLEŞMENİN İŞSİZLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

GÖKÇE DAĞLI
12710026

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 17.07.2018
Tezin Savunulduğu Tarih: 03.08.2018
Tez Oy Birliği / ~~Oy Çokluğu~~ ile Başarılı Bulunmuştur

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı	: ~~Doç. Dr.~~ Fığıl Şeriö	
Jüri Üyeleri	: Dr. Ö. Ü. Turkan Turan	
	Dr. Ö. Ü. Hasan Ağan Karadumanoğlu	

İSTANBUL
TEMMUZ 2018

ÖZ

TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI LİBERALLEŞMENİN İŞSİZLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Gökçe Dağlı

Temmuz, 2018

24 Ocak Kararları ile Türkiye ekonomisinde önemli bir dönüşüm süreci başlamıştır. 1980 öncesi dönemde planlı kalkınmadan beklenen kararlı bir ekonomik büyümedir ancak kalkınma planları değişen konjonktürün de etkisiyle, beklenenin aksine büyük ekonomik bunalımları beraberinde getirmiştir. Bu ekonomik bunalımlara çözüm olarak ve dünyadaki gelişmelere paralel yeni politika kararları ile 1980-88 yılları arasında dışa açılma ve 1989 sonrası finansal serbestlik süreçleri başlamıştır. Bu yeni ekonomi politikalarının pek çok makroekonomik değişkene etkisi olmuştur. Bu makroekonomik değişkenlerin en önemlilerinden bir tanesi ise işsizlik olmuştur. İşsizlik olgusu bu dönüşüm sürecinden sonra daha dikkat çeken bir boyut kazanmıştır. Bu çalışmada 1980 sonrası gerçekleşen liberalleşmenin işsizlik üzerine etkisi incelenecektir. Bu amaçla ilk olarak emek piyasası ve işsizlik ile ilgili temel yaklaşımlar ele alınacaktır. Bu temel yaklaşımlar ele alınırken konu farklı okulların görüşleri çerçevesinde değerlendirilecektir. İkinci bölümde ise 1980 sonrası Türkiye ekonomisinde yaşanılan dönüşümün emek piyasasına etkisi incelenecektir. Bu bölümde ilk olarak 1980 dönüşümünün Türkiye için ne anlama geldiği kısaca anlatıldıktan sonra Türkiye'deki emek piyasasının yaşadığı değişim sendikalar, eğitim, cinsiyet ayrımcılığı ve esnek istihdam yapıları perspektiflerinden ele alınacaktır. Üçüncü bölümü oluşturan Türkiye'de işsizlik konusu incelenirken sayısal verilerden yararlanarak işsizlik konusunda Türkiye'nin Dünya ülkeleri arasındaki konumu araştırılacaktır. Çalışma genel bir değerlendirme ve Türkiye'nin işsizlik konusuna ilişkin politika önerileri ile sonuca ulaşmaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: İstihdam, işsizlik, Emek Piyasası, Türkiye, Liberal Politikalar

ABSTRACT

THE EFFECT OF THE LIBERALIZATION AFTER 1980 ON UNEMPLOYMENT IN TURKEY

Gökçe Dağlı
July, 2018

After 24th January decisions a significant transformation period started in Turkey's economy. Before 1980, a stable economic growth was expected from planned development, but contrary to expectations, development plans brought about economic crisis also with the effect of the changing conjuncture. As a solution to this economic crisis and with new political decisions parallel to the developments in the world, foreign expansion began between 1980-88 and after 1989 financial liberalization period started. These new economic policies affected many macroeconomic variables. One of the most significant of the these macroeconomic variables is unemployment. The phenomenon of the unemployment has taken more attention after that transformation process. In this work, the effect of the liberalization after 1980 on unemployment in Turkey will be analyzed. For this purpose, major approaches about employment market and unemployment will be discussed firstly. The issue will be evaluated within the framework of different schools' views while these basic approaches are handled. In the second part, the effect of the transformation in the economy of Turkey after 1980 on employment market will be analyzed. After this section briefly describes what it means to live in Turkey in the course of 1980 transition at first, change in labor market of Turkey will be approached from the perspective of unions, education gender discrimination and flexible employment structure. While viewing unemployment in Turkey, which constitutes the third part of the thesis, numeric data was used to study Turkey's position among other countries. This work aims a conclusion with a general evaluation and policy recommendations about unemployment in Turkey.

Key words: Employment, Unemployment, Employment Market, Turkey, Liberal Policies

ÖN SÖZ

Uzun bir emeğin sonucunda bu çalışmayı ortaya çıkardık. Bu çalışmada emeğini, desteğini ve inancını benden esirgemeyen, her zaman sabırla yanımda duran sevgili tez danışmanım Feride Gönel'e teşekkürü bir borç bilirim. Eğitim hayatım boyunca her zaman yanımda olan, her kararımı destekleyen, varlığı ile güç olan aileme sonsuz teşekkürler.

İstanbul; Temmuz, 2018 Gökçe Dağlı

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **iii**
ABSTRACT ..... **iv**
ÖN SÖZ ..... **v**
İÇİNDEKİLER ..... **vi**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **viii**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **ix**
KISALTMALAR ..... **xi**

1. GİRİŞ **1**

2. EMEK PİYASASI VE İSTİHDAM ÜZERİNE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR **2**
2.1. Klasik ve Neoklasik Teori 2
2.2. Keynesyen Teori 8
2.3. Günümüz Yaklaşımları 15
2.4. Eğitim ve Emek Piyasası 17
2.5. Toplumsal Cinsiyet ve Emek Piyasası 18

3. 1980 SONRASI DÖNÜŞÜMÜN TÜRKİYE'DE EMEK PİYASASI VE İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİLERİ **21**
3.1. 1980 Dönüşümünün Dünya ve Türkiye İçin Anlamı: Neoliberal Politikalar 21
3.2. Türkiye'de Emek Piyasasının 1980 Sonrası Hikayesi 24
3.2.1. Türkiye'de Sendikalar ve Ücretlerin Belirlenmesi 24
3.2.2. Türkiye'de Eğitim ve Emek Piyasası 28
3.2.3. Türkiye'de Emek Piyasasında Cinsiyet Ayrımcılığı ve Kadın İşsizliği .. 30
3.2.4. Türkiye'de Neoliberal Politikalar ve Esnek İstihdam Yapıları 40

4. TÜRKİYE'DE İŞSİZLİĞİN 'E' HALİ **43**
4.1. Türkiye'de Karşılaştırmalı Eğitim ve İşsizlik 43
4.2. Türkiye'de Eğitimli Beyaz Yakalı İşsizliği 48

5. SONUÇ **54**

KAYNAKÇA **56**

ÖZ GEÇMİŞ **58**

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Sendikalaşma ve İşsizlik Oranları..... 26

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Klasik Teoride İstihdam ve Üretim 3

Şekil 2: Emek Arzının Sağa Kaymasının Etkileri 5

Şekil 3: Klasik ve Keynesyen Emek Arz-Talep Dengesi 9

Şekil 4: Keynes ve Gayri İradi İşsizlik 11

Şekil 5: Keynes Etkisi ile Genel Durum 12

Şekil 6: Likidite Tuzağı Durumu 13

Şekil 7: Faize Karşı Duyarsız Durumu 14

Şekil 8: Eğitim Durumuna Göre 15 Yaş Üzeri İşsizler (Bin) 29

Şekil 9: Eğitim Durumuna Göre Kadınların İş Gücüne Katılım Oranları (%) 31

Şekil 10: Yaş Gruplarına Göre Kırda Yaşayan Kadınların İşgücüne Katılım Oranları (%) 32

Şekil 11: Ortaöğretim Net Okullaşma Oranları (%) 33

Şekil 12: Kentte Yaşayan Kadınların Eğitim Durumuna Göre İşgücüne Katılım Oranları (%) 34

Şekil 13: Türkiye'de ve Dünya'da Kadın-Erkek İşsizlik Oranları (%) 36

Şekil 14: Türkiye Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Büyümesi (Yıllık %) 37

Şekil 15: Türkiye Kadınların İşsizlik Oranları (%) 38

Şekil 16: Seçilmiş Ülkelerde Kadınların İşsizlik Oranları % (ILO tahmini)..... 39

Şekil 17: Seçilmiş Ülkelerde Kadın ve Erkeklerin İşsizlik Oranları % (ILO tahmini) 40

Şekil 18: Temel Eğitim Seviyesinde İşsizlik Oranları (%)..... 44

Şekil 19: Türkiye Kadın-Erkek Temel Eğitim Seviyesi İşsizlik Oranları (%) 45

Şekil 20: İlköğretim ve Lise Seviyelerinde İşsizlik Oranları (%)..... 46

Şekil 22:Yüksek Öğretim Mezunları İşsizlik Oranları (%) 47

Şekil 23: Türkiye'de 15-24 Yaş Eğitim Durumlarına Göre İşsizlik Oranları (%) 48

Şekil 24:Türkiye'de Yaş Gruplarına Göre İşsizlik Oranları (%)..... 49

Şekil 25: Yüksek Öğretim Mezunu Kadın ve Erkek İşsizlik Oranları (%) 51

KISALTMALAR

NAIRU : Non-Accelerating Inflation Rate of Unemployment
IMF : International Monetary Fund
OECD : Organisation for Economic Co-operation and Development
ÇSGB : Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DİSK : Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
KİT : Kamu İktisadi Teşebbüsleri
TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

1. GİRİŞ

İşsizlik konusu küreselleşme süreci ile birlikte tüm dünyada en çok konuşulmaya ve tartışılmaya başlanan makroekonomik sorunlar arasındadır. Yaşanılan hızlı teknolojik dönüşümlerin işgücü piyasasına etkilerinin yanı sıra tüm dünyada egemen olan neoliberal politikalar da, işgücü piyasasında yaşananların önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir. Pratikte yaşanan bu sorunlar ve dünyadaki bu gelişmeler, Türkiye'de de 1980 sonrası neoliberal politikalar ile birlikte kaçınılmaz şekilde etkili olmuş ve işgücü piyasası radikal bir değişim sürecine girmiştir. 1980 sonrası uygulanan neoliberal politikalar, özellikle 2000'lerden itibaren yaşanan siyasal iç ve dış konjonktürün de etkisiyle, kentlerde farklı istihdam koşullarına zemin hazırlamıştır. Ancak Türkiye'de istihdamda yaşanan bu değişimin çok da olumlu sonuçları yoktur.

Bu çalışmada amaç Türkiye'de 1980 sonrasında yaşanan bu dönüşümün Türkiye'deki emek piyasasını nasıl etkilediğini değerlendirmektir. Özellikle işgücü piyasasında bu dönüşümden en fazla etkilenen grubun eğitimli işgücü olması, bir süredir gündemdedir ve bu çalışmanın da dikkat çekmeye çalıştığı bir alan olmuştur. Bu amaçla ilgili göstergelerin sayısal seyirleri ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede bulunanlar arasında, literatürdeki hâkim görüş olan eğitim seviyesi arttıkça işsizlik oranının azalması yönündeki yaklaşım, Türkiye'de farklı karşımıza çıkmaktadır. Özellikle de yüksek eğitimlilerin oranı zaman içinde artmış olmasına rağmen, işsizlik de ciddi bir azalama gözlenmemektedir. Aynı şekilde, kadın istihdamında da, eğitim seviyesi artmasına rağmen, problemler söz konusudur.

Bu çerçeve içerisinde, bu tezin ilk bölümünde, emek piyasası ile ilgili teorideki farklı iktisat okullarının yaklaşımları, eğitim ve toplumsal cinsiyetin emek piyasası ile ilişkileri ele alınacaktır. Literatürdeki emek piyasasına ilişkin görüşler değerlendirildikten sonra ikinci bölümde 24 Ocak kararlarının Türkiye'nin emek piyasası ve istihdam konusu üzerine etkileri rakamsal veriler ile incelenmeye çalışılacaktır. Çalışmanın son bölümünde Türkiye'deki eğitim ile işsizlik arasındaki dikkat çeken ilişki, yine aynı şekilde veriler ışığında incelenecektir. Bu çalışmada yöntem olarak sadece istatistiklerin sunulup değerlendirilmesi yöntemi kullanılmıştır.

2. EMEK PİYASASI VE İSTİHDAM ÜZERİNE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Emek piyasası, ücret düzeyi ve istihdam miktarının belirlendiği piyasadır. Bu piyasanın oluşumu kapitalizmin gelişimi ile paralellik göstermektedir. Emek piyasasının en önemli aktörleri ücret ve işsizlik konulardır. Bu bölümde ilk olarak Klasik ve Neoklasik teorinin emek piyasası ile ilgili görüşleri ele alınacaktır. Daha sonra Büyük Buhran'ın başlaması ile birlikte önem kazanan Keynesyen teori ve emek piyasasının esnekleşmesi ile kendini gösteren günümüz yaklaşımları incelenecektir.

2.1. Klasik ve Neoklasik Teori

Klasik okul, Klasik ve Neoklasik okulu içine alacak şekilde kullanıldığı için bu bölümde tek başlık altında incelenecektir. Neoklasik okul, Klasik okulun farklı bakış açıları eklenerek yeniden yorumlanması olarak değerlendirilebilir. Aralarındaki en önemli fark konuyu farklı metodolojiler ile ele almalarıdır.

Klasik okula göre piyasa, ekonomik sorunları kendiliğinden çözer. Neoklasik okul ise bu görüşü marjinalist yaklaşım çerçevesinde ele alır[1].

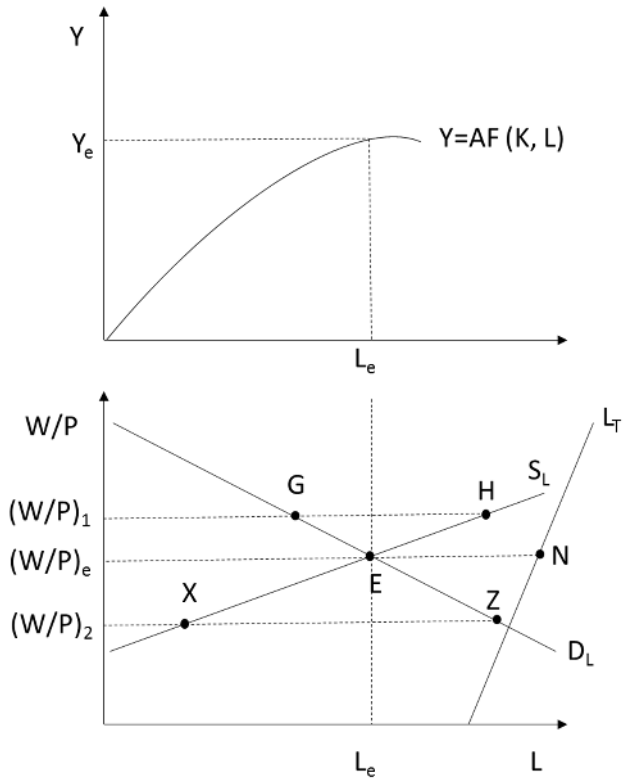
Klasik teori çerçevesinde emek piyasasını incelerken ilk olarak bu teorinin varsayımlarını incelemek gerekir. Çünkü klasik teori bu varsayımlara dayanarak emek piyasası ve işsizlik üzerine teorilerini geliştirmiştir.

Klasik okulun en temel varsayımları:

1. Firma ve hane halkı rasyoneldir.
2. Tam rekabet piyasası vardır.
3. Herkes tam bilgiye sahiptir.
4. Para nötrdür yani yansızdır.
5. Beklenen ve gerçekleşen aynıdır.

[1] Kaya Ardıç, Yılmaz Aydın, **İktisat Okulları ve Emek Piyasası,** 2. bs. (İstanbul: Derin Yayınları, 2011), 9.

Bu varsayımlar altında uzun dönemde tüm piyasalar dengededir. Klasik teoride denge, arz ve talebin kesiştiği noktada oluşur. Dolayısıyla da emek piyasasındaki denge de emek arzı ile emek talebinin kesiştiği noktada gerçekleşir. Her arzın kendi talebini yarattığı Say Yasası aslında emek piyasasında da geçerlidir. Klasik teoride denge üretim ve tam istihdamdan sapmalar kısa vadelidir. Piyasa mekanizmasının varlığı istihdamın hızlı bir şekilde tam istihdam dengesine gelmesini sağlar. Rekabetin olduğu, fiyatların ve ücretlerin esnek olduğu klasik teoride ekonomiyi dengeye getiren politikalar gerekli görülmediği için dikkate alınmamıştır. Buna göre tam istihdam normal bir durumdur.

Şekil 1: Klasik Teoride İstihdam ve Üretim

Kaynak: Brian Snowdon, Howard R. Vane, **Modern Makroekonomi Temelleri, Gelişimi ve Bugünü**, (Ankara: Efil Yayınevi, 2012), 39.

İstihdam ve üretimin belirlenmesini inceleyecek olursak (Şekil 1), klasik büyüme teorisi çerçevesinde, emek (L) ve sermaye (K) girdisi ne kadar fazla olur ve etkin kullanılırsa üretim o kadar fazla olacaktır Şekil 1'de de görüldüğü gibi, kısa dönem üretim fonksiyonu *Y=AF(K,L)* şeklindedir. Reel üretim ise çalıştırılan iş gücüne bağlıdır ancak bu denklem bize ne kadar işçi çalıştırılacağı ile ilgili bilgi vermez.

İşsizlikle ilgili yani piyasa dengesinden sapılma durumlarını anlayabilmek için emek piyasasına ilişkin başka modeller incelenmelidir[2]. Şekil 1'de klasik teori açısından üretim ve istihdam dengesi görülmektedir. Bu denge noktası, emek arz ve talebinin kısa dönem üretim fonksiyonunu maksimize ettiği noktadır.

Klasik okulun en temel varsayımı olan tam rekabet durumunda konuyu ele alacak olursak, bu durumda firma kar maksimizasyonunu sağlamak için marjinal gelirini (*MR*) marjinal maliyetine (*MC*) eşitleyecektir. Yine aynı şekilde tam rekabetin olduğu bir piyasada işçinin ücreti *W* kadar olacaktır. Burada istihdam edilen emek miktarı azalan verim kanunun etkisine bağlıdır. Azalan verim kanununa göre ilave her bir işçinin üretime katkısı giderek düşmeye başlar. Bu nedenle marjinal ürün azalan bir fonksiyondur[3].

Tüm bu bilgilerden hareketle firmanın emek talep eğrisinin reel ücret düzeyinin azalan bir fonksiyonu olacağını söyleyebiliriz. Reel ücretler arttıkça firma daha az emek talep edecektir, -reel ücretler düştüğü zaman ise emek talebi artacaktır.

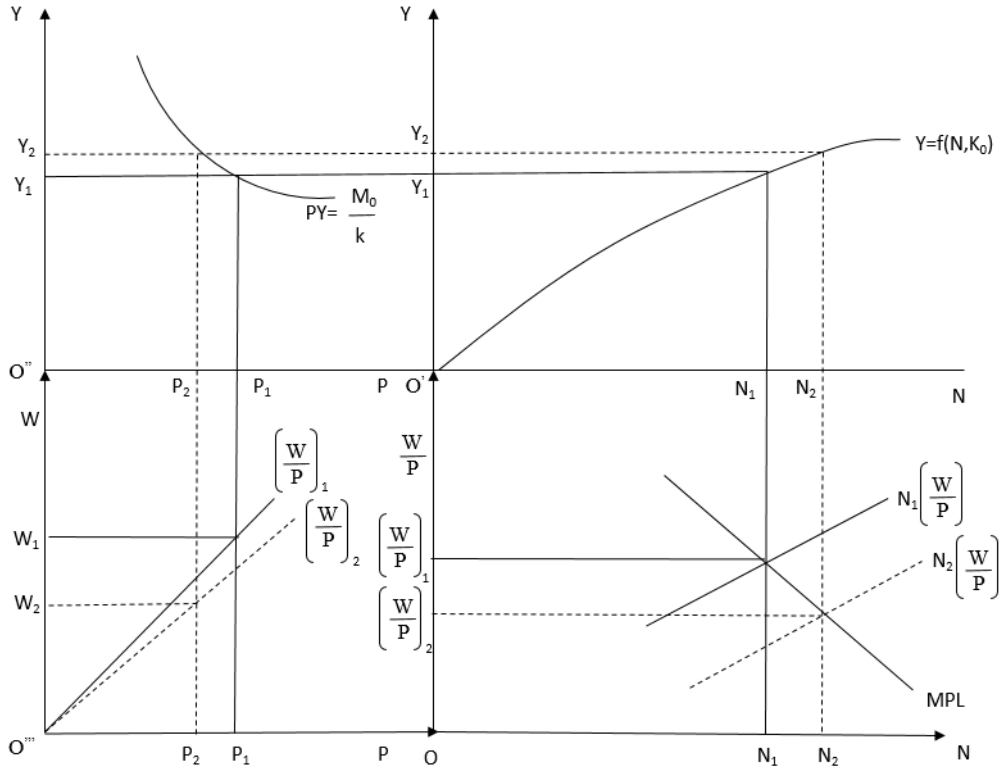
Öte yandan, emek arzını ele alırsak, burada da hane halkının faydası,

$$U = f(Y, S)$$

şeklinde fonksiyonunun maksimize edilmeye çalışıldığını görürüz. Emek arzı, emek talebinin tam tersi bir şekilde, reel ücretlerin artan bir fonksiyonudur; Reel ücretler arttıkça emek arzı da artar. Şüphesiz bu noktada emek mobilitesinin yurtiçinde tam olduğu varsayımını yaptığımızı da unutmamak gerek.

Emek arzı, tüketim ve boş zaman arasındaki tercihe bağlıdır. Emek arzını işçilerin tercihleri ve reel ücretler belirlemektedir. Emek arzı belirlenirken *gelir* ve *ikame etkisi* önemli bir rol oynar. Reel ücretlerdeki artış, boş zamanı daha pahalı hale getirir. Bu durum ikame etkisini ortaya çıkarır ve buna bağlı olarak emek arzı artar. Kişi geliri arttıkça boş zamanı (burada boş zaman normal mal olarak kabul edilebilir) daha fazla tercih edecektir. Bu duruma da *gelir etkisi* denir. Klasik teoride *ikame etkisi, gelir etkisine* baskın geldiği için reel ücretler arttığında emek arzı da artacaktır[4]. Bu durumu, para arzında herhangi bir değişiklik olmadığı ancak emek arzının yukarı-sağa doğru kaydığı, yani arttığı bir şekil üzerinde gösterelim (Şekil 2):

[2] Snowdon ve Vane, **age**, 34.
[3] **age,** 37.
[4] **age,** 38.

Şekil 2: Emek Arzının Sağa Kaymasının Etkileri

Şekil 2'den görüleceği gibi, emek arz eğrisi *N1(W/P)* den *N2(W/P)*'ye kaymıştır. Bu da, istihdam düzeyinin *N1*'den *N2*'ye artması anlamına gelir ve bu durumda ulusal gelir *Y1*'den *Y2*'ye artar. Para arzının değişmediği varsayımı altında fiyat düzeyi *P1*'den *P2*'ye düşer. Buna karşın, denge reel ücretler *(W/P)1* den *(W/P)2*'ye kayar. Yani, emek arzındaki artış reel ücretleri düşürmüştür. Şüphesiz burada yukarıda da belirtildiği gibi, ücret hadlerinin, işgücü piyasasını dengeye getirebilecek kadar esnek ve rekabetçi olduğu kabul edilmektedir.

Klasik teoride, esnek ve rekabetçi olan bu tam istihdam dengesindeki piyasada, gönüllü işsizler vardır, başka bir ifadeyle burada gayri iradi işsizlikten bahsedilemez. Klasiklerin bu görüşü Keynesyen görüş tarafından oldukça eleştiri almıştır. Keynes, klasiklerin tam istihdam dengesini özel bir durum olarak görür. Klasik teoriye göre ekonominin tam istihdam dengesinde olmasının önünde hiçbir engel yokken,

Keynes'e göre toplam talep hiçbir zaman bu dengeyi sağlamaya yetecek bir talep olmayabilir ancak klasikler Say kanunu ile bu iddiayı reddetmişlerdir[5].

Klasik teoride emeğin bir diğer önemli rolü ise değeri belirliyor olmasıdır. Adam Smith'in emek-değer teorisine göre bir malın değerinin olabilmesi için o malın insan emeği ürünü olması gerekir. Başka bir ifadeyle, bir malın değerini o malın üretiminde kullanılan emek belirler. Ricardo ise konuyu biraz daha farklı ele almıştır. Ricardo'nun emek-değer teorisine göre, bir malın değeri belirlenirken doğrudan ve dolaylı emeğin rol oynadığı görülür. Doğrudan emek, üretimde kullanılan emekken; dolaylı emek üretimde kullanılan makinenin üretiminde kullanılan emektir. Bir diğer ifadeyle "*gömülenmiş emek*"tir. Adam Smith'ten farklı olarak Ricardo'ya göre değeri, doğrudan ve dolaylı emeğin oranı belirler, sermaye ve ücretler arasında ise ters yönlü bir ilişki vardır. Bu ilişkiyi şu şekilde açıklar. Ücretler arttığında firmanın karı azalmaktadır. Kar azaldığı için sermaye birikim sürecinde aksama olur. Bu aksama ise genel refahta azalmaya sebep olur.

Neoklasik teoride de klasik teoriye paralel olarak emek talebi reel ücretlerle ters, emek arzı ile doğru yönlü ilişki içindedir. Tam rekabet koşulları neoklasik teori için de geçerlidir, Klasik teoriden farklı olarak marjinal analiz kullanılmıştır. Neoklasik teori, değerin emek veya maliyetle değil; marjinal fayda tarafından belirlenmesi noktasında klasik teoriden ayrılır. Yani burada objektif değer yerini sübjektif değere bırakmıştır[6].

Neoklasik teoride kullanılan marjinal analiz, üretim teknikleri için de geçerlidir. Üretim teknikleri seçilirken üretim araçlarının marjinal verimliliğine ve göreli maliyetlerine bakılarak karar verilir. Sermaye talebi de buna benzer bir şekilde belirlenir[7].

Neoklasik teori emek ve sermayeyi birbirine ikame edilebilir gördüğü için *ikame etkisinin* daha baskın olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla, emek arzı fonksiyonunda da *ikame etkisi* önemli bir yer taşır. Ücretler belirlenirken klasik teorideki gibi çalışarak elde edilecek fayda ile çalışmayarak elde edilecek boş zamanın sağlayacağı fayda arasındaki tercih önem kazanır. Ücret, boş zamanın fırsat maliyetidir. Boş

[5] **age,** 40.
[6] Ardıç ve Aydın, **age,** 27.
[7] Hacer Ansal ve diğ., **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik,** 1. bs. (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2000), 2.

zaman ve daha çok çalışmanın marjinal faydaları eşitlendiğinde denge çalışma ve boş zaman süresi bulunmuş olur[8].

Emek arzı ücret oranının artan bir fonksiyonudur. Gelir etkisinin ikame etkisine baskın geldiği yüksek gelir düzeyine kadar emek arzı ücretlerin artan bir fonksiyonu olmaya devam eder. Belirli bir ücret seviyesinin altında emek arzı sıfırdır. Bu ücret seviyesine *rezervasyon ücreti* denir[9].

Neoklasik teoride emek piyasası, piyasa ücretlerin talep veya arz fazlasına göre uyum göstererek dengeye geldiğini varsayar. Klasik teorideki gibi tam rekabet ve esnek ücretlerin olduğu bir piyasada işsizlik olmayacağını kabul eder.

Emek arz ve talebi reel ücretlerin bir fonksiyonu olduğu için ücretlerdeki bir düşüş emek talebini arttırırken arzını azaltacaktır. Böylece gayri iradi bir işsizlik durumu oluşmaz ve piyasa dengede kalır.

Neoklasik teori de klasik teori gibi dengeyi bozan şeylerin asgari ücret gibi devlet müdahaleleri, sendikalar ve işsizlik ödemeleri olduğunu savunur. Bunlar boş zaman maliyetini düşürdüğü için emek arzının azalmasına sebep olur. Bu durum serbest piyasanın dengesini bozar ve işsizliğe neden olur.

Bu nedenle önerilen politika reel ücretlerin aşağı doğru esnemesini sağlatmaya yönelik politikalar olmalıdır. Eğer emek piyasasındaki bu tür düzenlemeler ortadan kaldırılırsa, boş zamanın maliyeti bu durumda artacağından, istihdam düzeyinde bir artış yaşanacaktır.

Neoklasik teorinin klasik teoriden farklılaştığı nokta ise tam istihdam kavramıdır. Neoklasik teoriye göre tam istihdam noktası emek arzının tamamının istihdam edildiği nokta değil; denge ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkesin çalıştığı noktadır. Yani burada gönüllü işsizlikten bahsedilir.

Neoklasik teori Keynes'in emek piyasasındaki eksik istihdam yorumuna karşılık denge işsizlik oranını tanımlamıştır. Bu yönüyle de Klasik teoriden farklılaşır. Klasik teoride işsizlik durumu söz konusu değildir, ekonomi her zaman tam istihdamda dengededir.

[8] Ardıç ve Aydın, **age,** 35.
[9] **age,** 3.

Doğal işsizlik oranı Friedman tarafından tanımlanmıştır. Bu tanıma göre mevcut işsizlik oranı toplam talepteki dalgalanmalardan kısa dönemde etkilenmekte ancak enflasyonist beklenti ile uzun dönemde yine denge işsizlik oranına dönülmektedir[10]. Denge işsizlik oranı tam istihdam durumunda var olan işsizlik oranının tanımıdır. Bu oranı pek çok faktör etkileyebilir ve bu faktörlere bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Özellikle son yıllarda, dünyanın pek çok ülkesinde yaşanan işsizlik oranlarındaki artışlar, doğal işsizlik oranının değişebileceğine yönelik teorileri ortaya çıkarmıştır. Kadınların iş gücüne katılım oranındaki artış, teknolojik gelişmeler, vasıfsız iş gücü talebinin azalması, genç işsizlerin iş seçeneklerini değerlendirmesi gibi pek çok neden önemli ölçüde doğal işsizlik oranını etkilemiştir. Tüm bu değişikliklerle birlikte işsizlik oranında yaşanan artış doğal işsizlik oranının endojen olduğu görüşünü de beraberinde getirmiştir. 1980'lerde yaşanan işsizlik oranındaki artış doğal işsizlik oranını da arttırmış ve bu durum kalıcı olmuştur[11].

Doğal işsizlik oranının geçici karakterini kalıcı karaktere çevirdiği iddia edilen bir diğer parametre kamunun talep politikalarıyla işsizliği azaltma çabalarıdır. Yani Keynesyen görüşün savunduğu talebi arttırmaya yönelik kamu politikalarının doğal işsizlik oranını kalıcı hale çevirdiğini iddia edilmektedir.

Tüm bunlardan hareketle klasik teoriden farklı olarak NAIRU (enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı) tanımlanmıştır[12]. NAIRU (enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı) enflasyonun sabit kalmasını sağlayan işsizlik oranı olarak ifade edilmektedir.

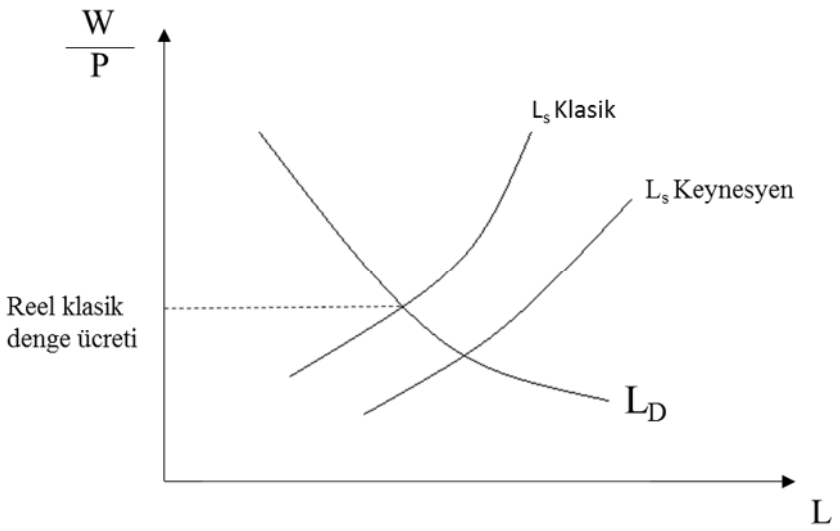
Özetleyecek olursak, Neoklasik teoriyi, klasik teoriye ek olarak doğal işsizlik oranı ve NAIRU yani enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranlarını belirler. Keynesyen teorinin tam aksine kamu müdahalesinin daha fazla istikrarsızlık yarattığını, uyumdan çok zarar getirdiğini savunur.

2.2. Keynesyen Teori

Keynesyen teoride, emek arzı klasiklerdeki emek arzından biraz farklıdır; emek arzı tanımının içine, sadece işgücünü oluşturan emek girmez, iş bulabilseler çalışmak isteyecek emek de bu tanım içinde yer alır. Dolayısıyla, veri reel ücret haddinden,

[10] Snowdon, ve Vane, **age,** 356.
[11] Ardıç ve Aydın, **age,** 4.
[12] **age,** 6.

Keynesyen emek arzı Klasiklerin emek arzından daha büyüktür. Yine de Keynesyen emek arzı, reel ücretlerin artan bir fonksiyonudur. Öte yandan, emek talebi Klasiklerdeki gibidir; aşağıda yer alan Şekil 3'te hem Keynesyen hem de Klasiklerin emek arzı aynı grafik üzerinden gösterilmektedir.

Şekil 3: Klasik ve Keynesyen Emek Arz-Talep Dengesi

Keynesyen teoriye göre Klasik teorideki tam istihdam durumu istisna bir durumdur. Yani ekonomi eksik istihdam durumundadır. Bunun en önemli sebeplerinden biri, Klasik teorinin tam aksine, ücretlerin esnek olmamasıdır. Sendikaların varlığı, asgari ücret düzenlemeleri, devlet müdahaleleri, işsizlik sigortası gibi nedenlerle ücretler esnek değil rijittir[13].

Keynes'in Genel Teori ile getirdiği en önemli kavram '*efektif talep* kavramıdır. Efektif talep, mevcut istihdam düzeyinde girişimciler tarafından talep edileceği düşünülen tüketim ve yatırım mallarının toplamıdır. Keynes'e göre işsizliğin en önemli sebeplerinden biri efektif talep yetersizliğidir. Tasarruf sahibi parasal fonlarını finansal varlık olarak elinde tuttuğunda tasarruflar yatırım harcamasına dönüşemez. Bu da, efektif talep yetersizliğinin en önemli sebebidir. Efektif talebin yetersiz olması sonucunda gayri iradi işsizlik ortaya çıkar[14].

[13] Ercan Eren, **Makro İktisat**, 4. bs. (İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 2006), 70.
[14] Ardıç ve Aydın, **age,** 73.

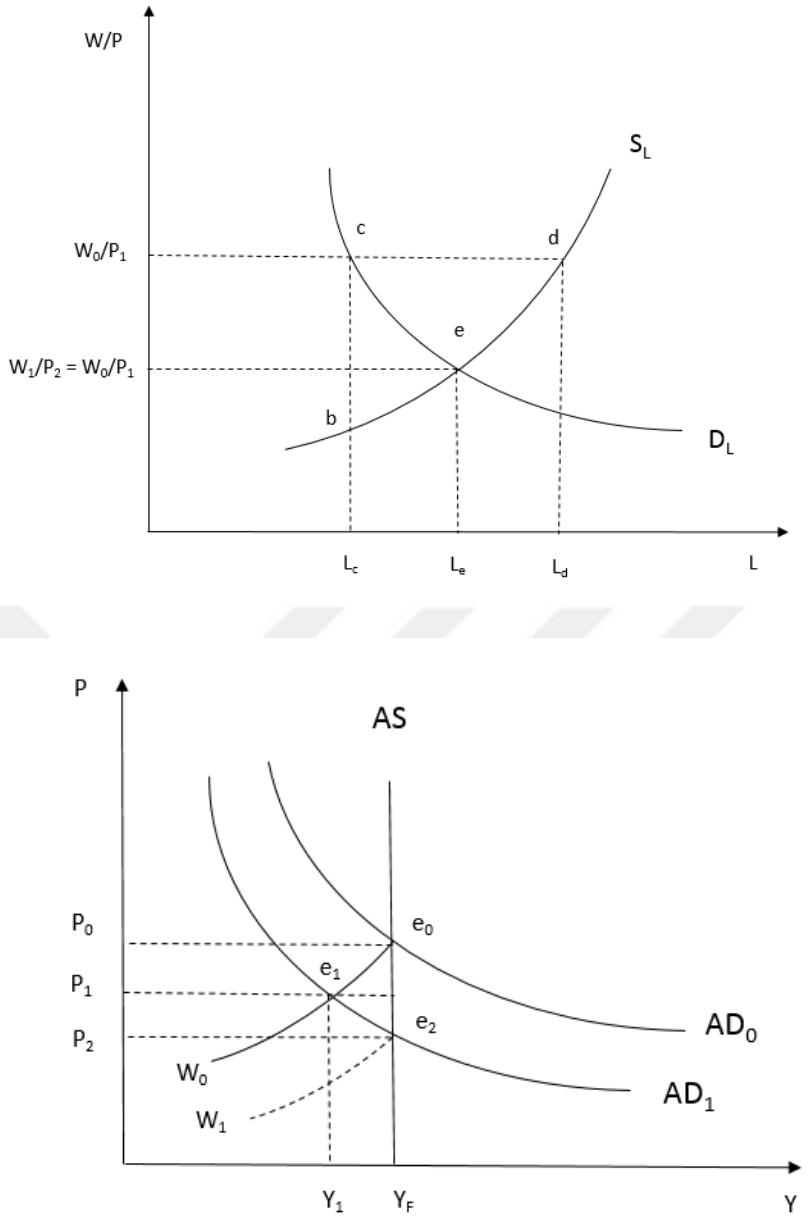
Keynes'i Klasik teoriden ayıran bir diğer önemli özellik ise *belirsizlik* yaklaşımdır. Efektif talep yetersizliğinin önemli sebebi tasarrufların yatırıma dönüşmemesidir. Yatırım hacminin düşük olmasının sebebi ise faiz oranı ve sermayenin marjinal etkinliğinin belirsiz değişkenlere bağlı olmasıdır. Bu nedenle yatırımlar bu değişkenlere bağlı olarak büyük dalgalanmalar gösterebilir. Keynes'e göre efektif talep, istihdam ve üretimin en temel belirleyicisidir[15].

Keynes'e göre ekonominin tam istihdam durumunun istisna bir durum olmasının en önemli sebebi tam istihdam dengesini sağlayacak efektif talebin ancak tesadüfen gerçekleşmesidir. Bu anlamda, Keynes'in Genel Teori'de ele aldığı önemli konulardan biri de, genel istihdam ve piyasaları dengeye getiren 'görünmez bir el'in olmadığıdır. Keynes Genel Teori'de piyasadaki denge ile gayri iradi işsizlik arasındaki ilişkiyi göstermiştir. Bu ilişki uyumlu bir ilişkidir[16].

Keynesyen teoriye göre var olan gayri iradi işsizliği azaltmak için, devlet işsizliğe çeşitli politikalar ile müdahale etmelidir. Keynes, işsizliği azaltmak için hükümet politikalarının desteklenmesi gerektiğini savunur ancak bu şekilde toplam talepte bir canlanma yaşanarak gayri iradi işsizlik azalabilir. Keynes'e göre gayri iradi işsizlik ücretlerin rijit olması durumunda gerçekleşir. Bunun yanı sıra nominal ücretlerin esnek olması ekonominin tam istihdam düzeyine dönmesine yeterli olmayacaktır.

Keynesyen teoriye göre gayri iradi işsizliğin oluştuğu nominal ücret rijitliğini ele alacak olursak, Keynes parasal ücretlerin sabit olduğunu varsayar. Nominal ücretlerin sabit olduğu durumda negatif bir talep şokunun olduğu durumdan yola çıkar (Şekil 4).

[15] **age**, 75.
[16] Snowdon, ve Vane, **age,** 49.

Şekil 4: Keynes ve Gayri İradi İşsizlik

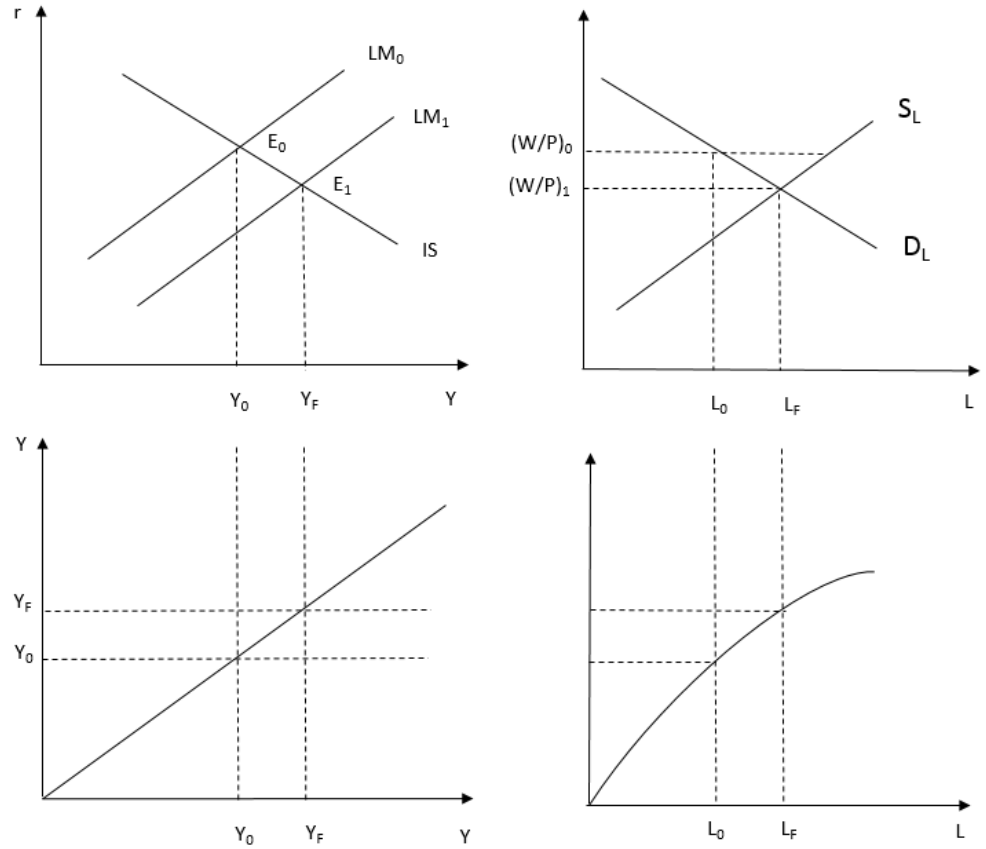
Kaynak: Brian Snowdon, Howard R. Vane, **Modern Makroekonomi Temelleri, Gelişimi ve Bugünü**, 1. bs. (Ankara: Efil Yayınevi, 2012), 59.

Şekil 4'te görüldüğü gibi bu durumda toplam talep *AD0*'dan *AD1*'e doğru geriler yani toplam talepte bir azalma yaşanır. Buna bağlı olarak emek arzı emek talebini $e_0\, e_1$ aralığı kadar aşar. İşte buradaki emek talebinin emek arzından fazla olması durumunda *gayri iradi işsizlik* görülür.

Daha önce de belirtildiği üzere, emek talebi Klasiklerdeki gibidir; Reel ücretlerde yaşanan düşüş firmaların emek talebini arttıracaktır. Reel ücret düzeyini arttırmak için

Keynes'in önerisi toplam talebi arttırmaktır. Bunu da en kısa zamanda ve etkili yapabilecek olan devlet veya hükümetlerdir. Bu nedenle kamu, toplam talebi arttıracak politikalar, yani talep yönetimi politikası izlemelidir. Böylece toplam talebin artması durumunda, gayri iradi işsizlik ortadan kalkacaktır.

Keynesyen teorideki eksik istihdam dengesini dörtlü diyagramda ele alarak da açıklayabiliriz (Şekil 5). Bu modelde ilk varsayım, nominal ücretlerin rijitliğidir.

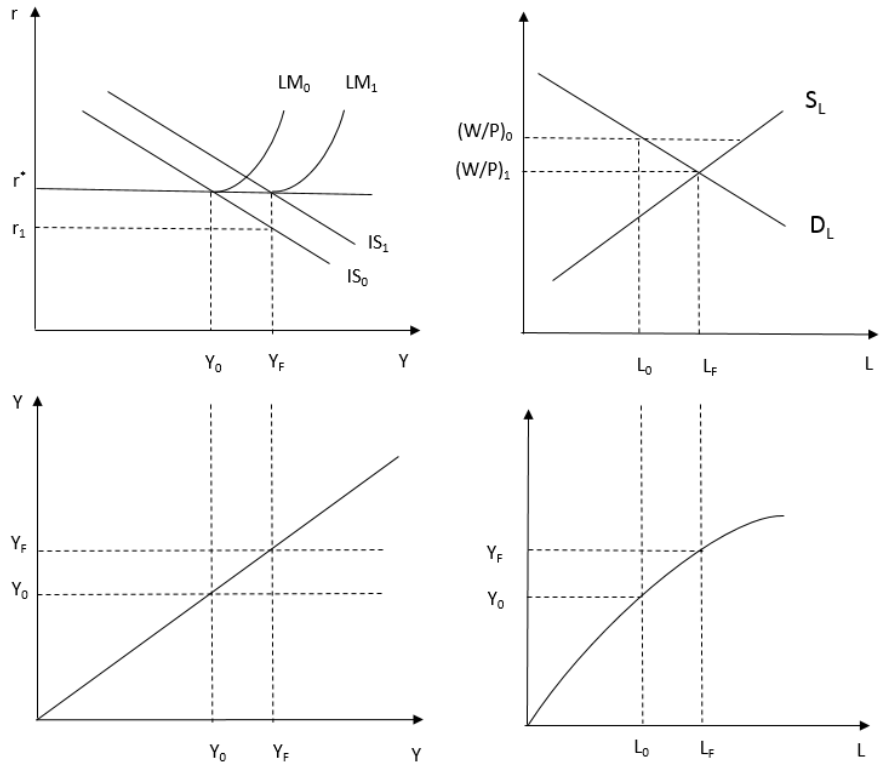
Şekil 5:Keynes Etkisi ile Genel Durum

Kaynak: Brian Snowdon, Howard R. Vane, **Modern Makroekonomi Temelleri, Gelişimi ve Bugünü**, 1. bs. (Ankara: Efil Yayınevi, 2012), 101.

IS-LM dengedeyken istihdam Y_0 düzeyinde yani tam istihdamın gerisindedir. Faiz oranlarındaki bir düşüşle yatırımların uyarılması ve nominal ücretler ve fiyatlardaki düşüşün dolaylı etkisi '*Keynes Etkisi*' olarak bilinir. Bu durumda, reel ücretler $(W/P)_1$ seviyesine kadar düşecek ve *LM* eğrisi sağa kayacaktır. Böylece *Keynes Etkisi* ile ekonomi tam istihdam seviyesine gelebilir ancak Keynes etkisinin de geçerli

olamayacağı iki farklı durum vardır. Bu iki durum; *likidite tuzağı* ve *yatırım harcamalarının faiz oranına duyarsız* kalma durumudur[17].

İlk olarak likidite tuzağı durumunun tam istihdam üzerindeki etkisini Şekil 6'da ele alalım. Likidite tuzağı ile birlikte ekonomi *Keynes Etkisi* ile tam istihdam seviyesine gelememektedir. Likidite tuzağı bilindiği üzere, faiz oranlarının düşebileceği en düşük seviyede olduğu ve bu noktadan sonra para arzı arttırılsa dahi faiz oranlarının daha fazla düşürülemediği seviyedir. Bu durumun emek piyasası üzerine etkisini incelediğimizde likidite tuzağı etkisi ile ekonomi tam istihdam seviyesine gelememektedir. Para arzındaki artış likidite tuzağı etkisi sebebi ile faiz oranında bir düşüş yaratmadığı için ekonomi tam istihdam seviyesine gelememektedir. Likidite tuzağının emek piyasası üzerindeki etkisini Şekil 6'da detaylı olarak inceleyelim.

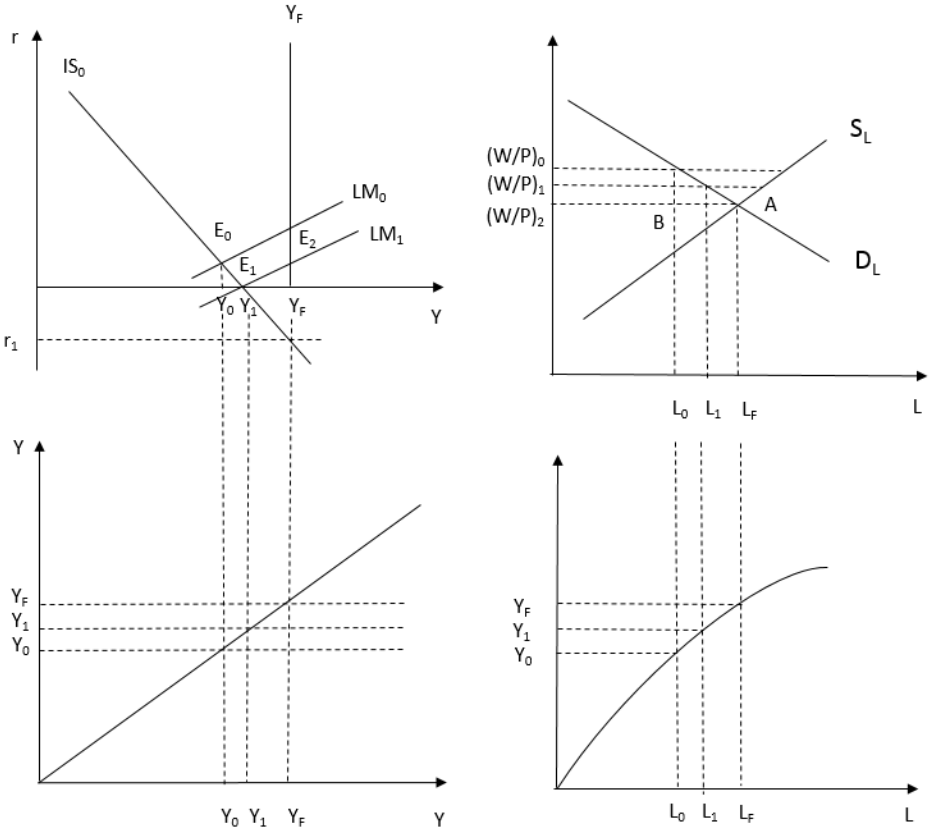
Şekil 6: Likidite Tuzağı Durumu

Brian Snowdon, Howard R. Vane, **Modern Makroekonomi Temelleri, Gelişimi ve Bugünü**, 1. bs. (Ankara: Efil Yayınevi, 2012), 103.

Şekil 6'ya baktığımızda başlangıçta ekonomi E_0 noktasında dengededir. Para ve mal piyasaları dengede olmasına rağmen gelir düzeyi tam istihdam düzeyinin altında

[17] **age,** 102.

kalmaktadır. Şekil 6'dan da görüleceği üzere, emek arz fazlası durum nominal ücretlerde düşüşe neden olur. Ücretlerdeki bu düşüş firmanın maliyetini azalttığı için fiyatları düşürecektir. Fiyatlardaki düşüş para arzında artış yaratsa dahi likidite tuzağı nedeniyle faiz oranında herhangi bir düşüş olmayacağı için ekonomi tam istihdam seviyesine gelemeyecektir. Yatırım harcamalarının faiz oranına duyarsız kalma durumunda da ekonomi yine kendi kendine tam istihdam dengesine gelememektedir.

Şekil 7: Faize Karşı Duyarsız Durumu

Kaynak: Brian Snowdon, Howard R. Vane, **Modern Makroekonomi Temelleri, Gelişimi ve Bugünü**, 1. bs. (Ankara: Efil Yayınevi, 2012), 105.

Şekil 7'de de görüldüğü üzere *E0* noktasında ekonomi tam istihdamın gerisinde dengededir. Bu denge düzeyinde iş gücü arz fazlası reel ücretlerde düşüşe sebep olacaktır. Keynes etkisi yoluyla ortaya çıkan dengelerdeki artış yani *LM* eğrisinin sağa doğru kayması faiz oranını düşürse de tam istihdam dengesine getirecek seviyede bir

düşüş olmayacaktır. Çünkü tam istihdam dengesine getirecek olan faiz oranı negatif faiz oranıdır[18].

2.3. Günümüz Yaklaşımları

1980'lerden sonra emek piyasasında katılıklara dayanan geleneksel iddiaların gerçeklikle paralel gitmediği görülmüştür. Özellikle neoliberal politikaların tüm dünyada egemen politika haline gelmesi ile yaşanan gelişmeler, işsizlik sorununun piyasaya bırakılamayacak kadar önemli ve kalıcı bir sorun olduğunu göstermiştir. İstihdam maliyetlerinin yükselmesi, özellikle nitelikli ve genç işgücü arasında gözlenen istifa ve işten çıkarmaların kısa aralıklı olması, gelişmiş ülkelerde dahi bunların görülmesi, işgücü piyasası üzerindeki kuramların yeniden düşünülmesini gündeme taşımıştır.

Bu konu aslında kendini iki boyutta yeniden üretmeye başlamıştır diyebiliriz. Biri, topyekûn piyasadaki uyumu sağlamak için göreli aksaklıklar karşısında ücretlerin ve fiyatların kısa vadeli yapışkanlığını bozmanın ne kadar zaman aldığı ile ilgilidir. Son dönemlerde emek piyasasında önem kazanan bu konu, *esneklik* konusudur. *Esneklik* ile ilgili çalışmalar daha çok formel sektörde ücretli çalışanlar üzerindedir. Örneğin IMF sürekli olarak bu durum karşısında, işgücü piyasasından daha çok esneklik ve bunu sağlamanın yolu da, asgari ücreti ve dolayısıyla da maliyetleri düşürmek ve aktif işgücü piyasası politikalarını savunmaktadır. Ancak *yapısalcılara* göre IMF, başarısız sonuçlarına rağmen hala aynı politikaları önermektedir. Dolayısıyla ikinci konu yapısalcıların ve kurumsalcıların konuya bakış açılarıdır; yapısalcılar durumu, yüksek işsizlik oranlarının özellikle bu oranlara sahip ülkelerde yapısal ve kalıcı hale gelmesi olarak özetlerler.

İlk olarak *esneklik* konusunu daha detaylı olarak ele alalım. Küreselleşme ile birlikte tüm piyasalardaki rekabet artışı beraberinde işgücü piyasalarında da değişimi getirmiştir. Bu değişimin işgücü piyasasına yansıması esnek çalışmayı ortaya çıkarmıştır. Esnek çalışma, işgücü piyasasında birden fazla alanda esnekliği sağlamaya yönelik uygulamalar başlamıştır. Ücretlerde, çalışma saatlerinde daha esnek politikalar izlenerek işgücüne katılımın arttırılması hedeflenmiştir.

[18] Snowdon,ve Vane, **age,** 104.

Emek piyasasındaki esneklik kavramı ile ilgili ilk tartışmalar Avrupa Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri arasında işsizlik oranlarının farklı olmasının sebebinin araştırılması ile olmuştur. Bu farkın sebebi incelendiğinde Amerika Birleşik Devletleri'nin işgücü piyasasının esnek olmasından kaynaklı olduğu fark edilmiştir. Avrupa Birliği'nde işçiyi korumaya yönelik refah devleti politikalarının, işsizlik oranlarının daha yüksek olmasının nedeni olarak görülmüştür. Kıdem tazminatı, çalışma saatleri, sendikalaşma, sosyal güvenlik düzenlemeleri işgücü piyasasının esnekliğinin önünde engel oluşturmaktadır. Bu nedenle de işgücüne katılım oranları Avrupa Birliği'nde Amerika Birleşik Devletleri'ne göre daha düşük kalmaktadır[19].

Emek piyasasında esnekliği hazırlayan faktörlerin başında yaşanılan küreselleşme ile rekabetin artması ve işsizliğin giderek yapısallaşması gelmektedir. Aynı şekilde ekonomik dalgalanmalar, teknolojik gelişmeler, işgücü piyasasındaki değişimler de bu süreci etkilemiştir. Tüm bu sebeplerden dolayı emek piyasasında esnekliği arttırmaya yönelik politikalar hazırlanmıştır[20].

Emek piyasalarındaki esneklik işverenin maliyetlerini azaltarak daha fazla işgücünü istihdam etmeye yöneliktir. Esnek çalışma türleri; sayısal esneklik, çalışma süresinde esneklik, fonksiyonel esneklik, ücret esnekliği, uzaklaştırma stratejileri olarak sıralanabilir[21]. Bütün bu esnek çalışma türleri işveren maliyetini azaltarak daha çok işgücünü piyasaya katmak ve böylece yapısal işsizliğin önüne geçmeye yönelik çalışma türleridir. Belirli kanunlar ile koruma altına alınan işgücünün şirkete maliyeti daha yüksek olduğu için yaratılan esnek piyasa işverenin maliyetlerini düşürmektedir. Örneğin ücretlerin esnek olması, yani yapılan iş ve işgücünün niteliğine göre ücretin belirleniyor olması işverenin maliyetlerini önemli ölçüde etkilemektedir.

İşgücüne yönelik koruyucu maddeler işveren maliyetlerini arttırdığı için piyasaların daha katı olmasına neden olmaktadır. Esnek işgücü piyasası ile işveren, belirli süreli ya da geçici süreli sözleşmeler sayesinde en önemli maliyet olan işten çıkarma maliyetine katlanmadan işgücü istihdam edebilmektedir. Çünkü işveren için en büyük maliyet kalemlerinden birisi işten çıkarma tazminatıdır.

[19] Saydar Özarslan, Özlem, Yılmaz Aydın, '' İşgücü Piyasasında Esneklik Tartışmaları (Türkiye ve AB Ülkelerinin Karşılaştırmalı Analizi)'', **IERFM, 12-13 Mayıs 2017,** Edirne, 2017 1-16.
[20] Sümeyra Çelik, ''Türkiye İşgücü Piyasasının Esnekliği ve Esnek Çalışma Önündeki Engeller''. Uzmanlık Tezi, Türkiye İş Kurumu, 2007.
[21] **age,** 31.

Sonuç olarak, esnek emek piyasasının, işgücünü korumaya yönelik daha katı piyasanın yarattığı serbest piyasa dengesinden sapmayı ortadan kaldırdığı iddia edilmektedir. Bunun yanı sıra esnek emek piyasası uygulamaları ile kayıt dışı ekonominin de önünün açıldığı iddia edilebilir. Özellikle daha çok kadın ve vasıfsız işgücünün evde çalışma ile pek çok işgücü kayıt dışı olarak istihdam edilmektedir.

Emek piyasasına yönelik bir diğer günümüz yaklaşımı ise *yapısalcı* yaklaşımdır. Yapısalcı yaklaşım, 1960'lardan itibaren emek piyasasındaki gelişmeleri açıklamada yetersiz kalan Phillips eğrisine alternatif görüşler üretilmesi üzerine ortaya çıkan bir yaklaşımdır. Esnek emek piyasası, küreselleşme ile birlikte ücretlerin ve emeğin esnek olmasını savunurken yapısalcı yaklaşım bunun tersi bir görüşü savunmaktadır. Yapılan ampirik çalışmalarda işçilerin iş garantisinin olduğu durumlarda Gini katsayısının daha düşük olduğu görülmüştür[22]. Eğer amaç refah seviyesini arttırmaksa esnek emek piyasası doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Yapısalcı yaklaşıma göre emek piyasasındaki sorunlar geçici değil; yapısaldır. Yeni Klasik iktisatçılar işsizlik sorununu esnek piyasa çerçevesinde düşük ücretlerle çözerken yapısalcı iktisat bunun piyasaya bırakılamayacağı görüşünü savunmaktadır.

2.4. Eğitim ve Emek Piyasası

Eğitim politikalarındaki dönüşüm, piyasaların yapısını da şekillendirmektedir. Bu anlamda yapısalcıların önem verdikleri konuların başında gelen eğitim, emek piyasasının en önemli konularından bir tanesidir. Hem ücretlerin belirlenmesi hem de işsizlik oranlarının belirlenmesinde; özellikle emek piyasasına giriş ve çıkışlarında kilit rol oynayan bir değişkendir. Örneğin OECD ülkeleri nezdinden yapılan pek çok ampirik çalışmada eğitim seviyesi arttıkça işsizlik oranlarının azaldığı görülmüştür (Bkn. Dreeze ve Sneessen, 1997; Layard ve Nickell, 1999). Eğitim seviyesindeki artış aynı zamanda emek açısından bir pazarlık gücü de sağlamaktadır, bu nedenle emeğin eğitim için yaptığı yatırımın bir harcama kalemi olarak bireylerin ve toplumun toplam verisi içerisinde önemli bir pay alması beklenir. Eğitim seviyesi yükseldikçe iş değiştirmek daha kolay ve kazanılan ücretler daha yüksektir. Beşeri sermayenin yatay bir boyutu vardır. Emek, işsizlikten daha hızlı kurtulabilmek ve emek piyasasında daha

[22] Antoine Godin, ''Job Guarantee: a Structuralist Perspective'', **DEM Working Paper Series,** c. 16 s. 11-12 (2012): 1-35.

hızlı yükselebilmek için eğitim alarak okullaşma süresini uzatmaktadır. Eğitim seviyesinin artışına bağlı olarak yapılan işin vasfı ve buna bağlı olarak da kazanılan ücretlerde bir artış söz konusu olmaktadır. Emek talebi ve ücret dağılımı eğitim yatırımlarına cevap vermektedir[23].

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte eğitim çok daha önemli bir boyut kazanmıştır. Teknoloji çalışma yaşamını oldukça derinden etkilemiş, pek çok üretim faaliyetlerinde beşeri sermayenin yerini makineler almıştır. Üretimde vasıfsız emeğin yaptığı temel işler artık makineler ile yapılır hale gelmiş bu durumda emek piyasasında vasıflı emek durumuna gelmek, daha da önemli hale gelmiştir. Teknolojinin her alana girmesi istihdam alanında da dönüşümleri hızla başlatmıştır. Emek piyasası yaşanılan teknolojik dönüşüm ile teknoloji kullanımı için vasıflı emeğe duyulan ihtiyacı da artırmıştır. Bu noktada eğitimli emek önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde hizmet ve bilgi sektörünün payı artarken, bu ülkelerde ihtiyaç duyulan vasıflı emek profilleri de değişmeye, çeşitlenmeye başlamıştır[24]. Böylece gelişen teknoloji ile birlikte emeğin eğitimli olması giderek önem kazanmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde emeğin niteliklerinin arttırılmasına yönelik politikalar izlenmektedir. Emeğin eğitimli olması hem daha yüksek ücretle çalışmasını hem de işsizlikten daha hızlı bir şekilde kurtulmasını sağlamaktadır. Bu nedenle yaşam boyu eğitime önem verilmesi rekabetçi emek piyasasında çalışanlara avantaj sağlayacaktır.

2.5. Toplumsal Cinsiyet ve Emek Piyasası

Toplumsal cinsiyeti tanımlama ihtiyacı, kadın ile erkek ayrımı yaparken yalnızca biyolojik olarak değil, diğer açılardan da ele alınması noktasında doğmuştur. Kadın tarihinin daha derinlemesine incelenmeye başlanması, hem yeni kavramları hem de yeni kuramsal yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Bütün yaklaşımların ortak noktası kadın-erkek emeği arasındaki ilişkileri ele almak olsa da her biri bu konuyu farklı biçimlerde ele almaktadır. Toplumsal cinsiyet ve kadın emeği ile ilgili temelde var olan yaklaşımlar, feminist akımın, modernizasyon yaklaşımı ve bağımlılık yaklaşımıdır. Feminist akım kendi içerisinde pek çok gruplara ayrılır. Bunlar, geleneksel feminizm, liberal feminizm, Marksist feminizm, sosyalist feminizm,

[23] Bruno Decreuse, Pierre Granier,''A Theory of Education, Unemployment and Job Mobility''. **Universites d'Aix-Marseille II et III**, (2002): 1-29

[24] Gönül İçli, ''Eğitim, İstihdam ve Teknoloji'', **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,** s. 9, (2001): 65-71.

radikal feminizm, siyah feminizm, toplumsal inşa feminizmi, post-modern feminizm, islamcı feminizm, köktenci feminizm, eşitlikçi feminist kavramsallaştırmalar şeklindedir .

Marksist yaklaşımlar konuyu birbirinden farklı şekillerde ele alsalar da sorunun temelini kapitalist üretim biçimine dayandırırlar. Marksist feminist yaklaşım, kadın emeği ile ilgili açıklamalarını üretim sürecinde ele almaktadır. Bu yaklaşıma göre, kadının ezilmesinin açıklanabileceği tek yer üretim süreçleridir. Marksist feministler konuyu üretim süreçleri ile açıklarken toplumsal inşa feminizmi daha farklı süreçlere bakar. Toplumsal inşa feminizmi cinsiyetlendirilmiş toplumsal düzeni ele alır. Burada incelenen süreç bu düzeni oluşturan ve koruyan süreçlerdir[25].

Bir diğer Marksist yaklaşım olan bağımlılık yaklaşımında ise, kadın gelişen teknolojiye rağmen kapitalist sisteme hizmet etmeye devam eder. Kadın emek piyasasına katılımını arttırsa da yine düşük ücretler ile çalışacaktır. Yeri geldiğinde ise Marx'ın da söylediği gibi "*yedek iş gücü ordusu*"na katılacaktır[26]. Burada da konunun temeli kapitalist üretim süreçlerine dayanır.

Kadın emeği ile ilgili kuramsal yaklaşımların temel çıkış noktası da kapitalist sistem ve ataerkilliğin etkileşimidir. Bu etkileşimi ele alan yaklaşımlardan biri ise sosyalist feminist yaklaşımdır. Sosyalist feminist yaklaşım, bağımlılık yaklaşımından farklı olarak kadın emeğini ele alırken üretim süreçlerinin yanı sıra ev-içi emeği de sürece dâhil eder. Bu yaklaşıma göre kadın kapitalist sistemin yeniden üretilmesi sürecinde yarattığı artı değer ile birinci sırada rol oynar. Kadın emeği sadece ev-içi işler yaparak artı değer yaratmaz aynı zamanda düşük ücretlerle çalışarak yine sermaye sınıfının artı değer yaratmasında birinci derecede rol oynar. Sosyalist feministlerin vurgusu, sistem içerisindeki eşitsizliğin kadın üzerine yaratmış olduğu baskıyadır. Marx'ın çatışma teorisinden hareket eden sosyalist feministler, kadının eşitsiz konumunun ev-içi üretim alanındaki eşitsiz yaklaşımın üretim süreçlerine aktarılmasından kaynaklandığını savunur. Ataerkillik ve kapitalizm arasındaki ilişki kadının konumunu belirlemektedir.

Kadın emeğini, ataerkil üretim ilişkileri çerçevesinde ele alan yaklaşımlardan biri de radikal feminist yaklaşımdır. Bu yaklaşım kadın emeğini daha çok ev içi işlere indirgeyen bir yaklaşımdır. Bu nedenle de radikal feministler çeşitli eleştirilere maruz

[25] Umut Omay, ''Yedek İşgücü Ordusu Olarak Kadınlar'', **Çalışma ve Toplum Dergisi** s. 3 (2013): 137-166.
[26] Feride Gönel, **Kalkınma Ekonomisi,** 1. bs. (Ankara: Efil Yayınevi, 2010), 131.

kalmıştır. Bu yaklaşıma getirilen bir diğer eleştiri ise, kadınların "*yedek iş gücü ordusu*"ndan ayrılarak çalışma hayatına katılma sebepleri arasında yoksulluğun incelenmemesidir.

Kadın emeği ile ilgili kuramsal yaklaşımları liberal çerçevede ele almak gerekirse, en temel yaklaşımlardan biri modernizasyon yaklaşımdır. Modernizasyon yaklaşımı, toplumsal dönüşümün getirdiği modernleşmenin kadın emeğini de dönüştüreceğini savunur. Burada savunulan görüş, modernleşmenin getirdiği değişim ile kadının toplumdaki iş gücü alanında değişim olacağı, kadınların artık geleneksel çalışma alanlarında değil modern emek piyasasında rol alacağı ve emeğinin vasfına göre çalışma hayatında kendine yer bulacağıdır. Böylece kadınlar modern yaşamın getirdiği yenilik ile kendi vasfına göre bir iş bulacak ve ekonomik kaynaklardan daha verimli bir biçimde yararlanacaktır[27].

Liberal çerçevede ele alınan bir diğer yaklaşım ise liberal feminist yaklaşımdır ve modernizasyon yaklaşımının bir eleştirisi olarak düşünülebilir. Liberal feminizm modernizasyon yaklaşımının tam tersi bir biçimde kalkınmanın kadını özgürleştirmediğini hatta geleneksel ataerkil yapıyı beslediğini savunur. Bu yaklaşıma göre modernleşme gerçekleşse de kadın hep ikincil konumda erkeğin gerisinde kalmaktadır. Kadının erkeğe olan bağımlılığı artmıştır. Bu yaklaşım kadın erkek eşitsizliği sorununu kapitalist sistem içerisinde çözmek için uğraşır. Liberal feministlerin vurgusu, kalkınma sürecinde kadınların yalnızca ev içi işler ve verimsiz alanlarda çalışması sonucu uzmanlaşma özelliklerini kaybettiğidir. Kadınlara erkekler ile imkanlar sunulduğunda 'kadınları kalkınma içerisine entegre' edebileceklerdir[28].

Kadın emeği ile ilgili en temel yaklaşımları bu şekilde inceleyebiliriz. 1970'lerden itibaren kadınların tarihin yazılması ile birlikte hız kazanan kuramsal yaklaşımlara her geçen gün bir yenisi daha eklenmektedir. Her biri farklı açılardan konuyu ele alsa da hepsinin ortak amacı kadın emeğinin ekonomik ve sosyal konumu ile ilgili analizleri gerçekleştirebilmektir.

[27] **age,** 130.
[28] **age,** 130.

3. 1980 SONRASI DÖNÜŞÜMÜN TÜRKİYE'DE EMEK PİYASASI VE İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİLERİ

Türkiye ekonomisi 24 Ocak kararları ile birlikte önemli bir ekonomik ve toplumsal dönüşüme girmiştir. 1970 yılının ikinci yarısında başlayan ekonomik bunalım toplumsal ve siyasi bir boyut da kazanarak Türkiye ekonomisinde bir dönüşüm sürecini beraberinde getirmiştir. Tüm dünyada terkedilmeye başlanan Keynesyen politikaların Türkiye'ye de yansıması hızlı olmuş ve Türkiye neoliberal politikaların patikasına girmiştir. Bu bölümde 1980 sonrası yaşanan ekonomik dönüşüm ve bunun emek piyasası üzerindeki etkileri ele alınacaktır.

3.1. 1980 Dönüşümünün Dünya ve Türkiye İçin Anlamı: Neoliberal Politikalar

1980 öncesi Türkiye emek piyasasına baktığımızda dönüşüm 1950'lerde başladığını görebiliriz. Özellikle tarım yavaş yavaş çözülmeye başlaması kırdan kente göç sürecini başlatmış ve böylece iş gücü piyasasındaki dağılımlar da değişiklik göstermeye başlamıştır. 1955 yılına baktığımızda iş gücünün %80'i tarımda çalışırken 1979 yılında bu oran %55'e gerilemiştir. Aradaki fark ise sanayi ve daha çok hizmet sektöründe çalışmaya başlamıştır. Hizmet sektöründeki iş gücü oranları 1955 yılında %12 iken 1979 yılına gelindiğinde %25'lere yükselmiştir[29]. Kırsal kesimden ayrılan iş gücü kendine ağırlıklı olarak hizmet sektöründe yer bulmaya başlamıştır. Köyden kente göç ile birlikte kendine hizmet ve sanayide yer bulamayan iş gücü enformel sektörde yerini alarak iş gücü piyasasında kendine yeni bir alan yaratmıştır.

1980'li yılların başından itibaren tüm dünyada küreselleşme ile birlikte ekonomi politikalarında bir dönüşüm başlamıştır. Latin Amerika'da Meksika'da borç ödeyememe ile başlayan kriz ile birlikte yeni politikalar üretilmeye başlanmış ve Latin Amerika'daki yüksek enflasyon ve durgunluğa çözüm üretmek için bir takım politika çözüm önerileri sunulmuştur. Washington Konsensüsü olarak anılan bu yaklaşım daha sonraki dönemlerde IMF ve Dünya Bankası tarafından pek çok ülkeye önerilmiştir. 24

[29] Funda Çondur, Mehmet Bölükbaş, ''Türkiye'de İşgücü Piyasası ve Genç İşsizlik-Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme'', **Amme İdaresi Dergisi.** c. 47, s.2 (2014): 77-93

Ocak kararlarına bakıldığında Washington Konsensüsü ile oldukça paralel olduğu gözlenmektedir.

Washington Konsensüsünün en temel politika önerileri, mali kemer sıkma politikaları, özelleştirmeler ve piyasaların liberalleştirilmesidir. Politika önerilerini detaylandırırsak Washington Konsensüsü ile faiz serbestisi gelmiş, rekabetçi döviz kuru politikasına geçilmiş, ithalat ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları serbest hale gelmiş ve özelleştirmenin önü açılmıştır. Sonrasında bu politika önerilerinin pek çok gelişmekte olan ülkeye sunulması ile birlikte tüm dünyada liberalleşmenin önü daha da açılmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler IMF ve Dünya Bankası'nın sunduğu bu politikalara hızla uyum sağlamaya çalışmıştır.

Türkiye'de de Latin Amerika'da olduğu gibi 1980 öncesi planlı dönem pek çok ekonomik sorunu beraberinde getirmiştir. Ülkenin dış ticaret açığı büyümüş, işsizlik artmış, enflasyon oranı yükselmiştir. Tüm bunların yanında ülke içerisinde yaşanan şiddet eylemleri giderek istikrarsız bir ortam yaratmıştır. Sanayileşme ile ekonomide alınan kararlılık önlemleri ekonomik bunalımın gittikçe derinleşmesine sebep olmuştur. Bu nedenle tüm dünya ile birlikte Türkiye ekonomisi de neoliberal politikalar çerçevesinde bir dönüşüm sürecine girmiştir. 24 Ocak 1980'den itibaren ekonomi politikasında yenilikler uygulanmaya başlanmıştır.

Bu yenilikleri getiren 24 Ocak kararlarını:

- Devalüasyon yapılarak günlük kur ilanı uygulamasına geçilmesi,
- Faiz serbestisinin gelmesi,
- Devletin ekonomideki rolü azalması ve özelleştirmenin önünün açılması,
- Dış ticarette serbestleşmeye gidilmesi,
- Yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi,
- Tarım ürünü desteklerinin sınırlandırılması,
- İhracata yönelik teşvik politikalarının uygulanmaya başlaması,
- Kamu İktisadi Teşebbüsleri ürünleri fiyatlarının serbest bırakılması,

şeklinde özetleyebiliriz. Daha önce de belirttiğimiz ve burada da görüldüğü gibi 24 Ocak Kararları Washington Konsensüsü ile pek çok konuda paralellik göstermektedir. Bu kararlar piyasanın liberalleştirilmesine yönelik kararlardır.

24 Ocak kararlarının en önemli özelliği, ekonomideki karar alama sürecinin tümüyle piyasaya devredilmeye çalışılmasıdır. Bu durumda, temel ilke, fiyatların belirlenmesinin arz ve talebe bırakılmasıdır. İlk bölümde bahsedilen piyasa bazlı neoklasik iktisat yaklaşımının politika uzantıları hayata geçirilmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte finansal serbestleşme süreci, aynı zamanda dış ticarette de serbestleşme ve piyasa aksaklıklarının giderilmesinin piyasaya bırakılması bu dönemde izlenen en önemli politikalardır[30]. Keynesyen görüşle birlikte hâkimiyet kazanan maliye politikalarının etkinliği görüşü, yerini yeniden para politikasının etkin olduğu görüşüne bırakmıştır. Eğer kamu ekonomiye müdahale edecekse bunu para politikası aracılığı ile gerçekleştirmelidir.

1980 yılında Ocak ayından itibaren hızla uygulanmaya başlanan politikaları ana hatları ile incelersek ilk olarak fiyatlama sürecinden bahsetmemiz gerekmektedir. Fiyatlama süreci yeni politikalar ile birlikte piyasaya bırakılmıştır. Mal ve hizmet piyasasındaki fiyatlar piyasadaki arz ve talep dengesine göre oluşmaktadır. Piyasaya bırakılan bir diğer fiyatlama süreci üretimin temel faktörlerinden olan sermayedir. Neoliberalleşme ile birlikte finansal serbestleşme başlığı altında, faiz oranları piyasada belirlenmektedir[31]. Üretimin diğer önemli faktörü, ücretlerle ile henüz tümüyle piyasaya bırakma söz konusu değildir ancak, 12 Eylül askeri darbesiyle birlikte ortaya çıkan olağanüstü hal durumu, reel ücretlerin hızla düşmesini sağlayıcı önlemleri almıştır.

1970'li yılların sonunda yaşanan bunalımla birlikte dış ödemeler dengesindeki güçlükler de 1980 politika kararlarını önemli ölçüde şekillendirmiştir. 24 Ocak kararları ile birlikte, dış ticaret açığını giderebilmek için ihracatın arttırılmasına yönelik politikalar izlenmiştir. Bunun için ithalatın liberalizasyonunun yanı sıra piyasada belirlenen bir kur politikası ve çeşitli makroekonomik politikalar ön plana çıkmıştır. Döviz piyasasının kendi kendine işler hale gelmesinden önce peş peşe yapılan devalüasyonlarla amaç, hızlı bir şekilde malların daha ucuzlamasını sağlayarak, ihracatı arttırmaktır. İzlenen makroekonomik politikalar ise fiyat mekanizması ile ürün fiyatının yükselmesi ve emek fiyatının ucuzlaması ile iç talebi kısmak, üretilen malları dışarıya satılabilir hale getirmek üzerinedir. Dış ticarette serbestleşmenin en önemli amaçlarından biri de ülkeye yabancı sermaye girişini

[30] Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk. **Türkiye Ekonomisi**. 22. bs. (İstanbul: Remzi Kitapevi,2009), 199.
[31] **age,** 202.

arttırmaktır. Böylece yabancı sermaye girişi ile daha fazla istihdam sağlanarak işsizliğin de azaltılması planlanmaktadır[32].

24 Ocak kararları ile birlikte kamu faaliyetlerinin sınırlandırılarak özel kesimin canlandırılması politikası egemen bir politika haline gelmiştir. Çünkü kamu harcamaları ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin faaliyetlerinin giderek etkinliğini kaybettiğine yönelik güçlü bir algı tüm ekonomide egemen hale getirilmiş, özel kesimin daha hızlı gelişebilmesi için kamu faaliyetlerinin sınırlandırılmasının şart olduğu görüşü hâkim kılınmıştır.

Sonuç olarak 24 Ocak kararları ile küreselleşen dünyaya ayak uydurmaya çalışan Türkiye serbestleşmeye yönelik politikaları uygulamaya başlamıştır. Keynesyen politikalardan uzaklaşarak neoklasik görüş çerçevesinde süreçleri piyasaya bırakmıştır. Finansal serbestleşme, fiyatların piyasada belirlenmesi, ihracata önem verilmesi ve bunu teşvik eden politikalar, kamunun sınırlandırılması ve özel kesimi teşvik edici tüm politikalar yeni bir dönemin göstergesidir. Bu dönüşüm süreci şüphesiz tüm piyasalarda büyük bir değişim yaratarak pek çok sonuç doğurmuştur. Bu kısımda neoliberal politikaların Türkiye'deki emek piyasasını nasıl etkilediği üzerinde durulacaktır.

3.2. Türkiye'de Emek Piyasasının 1980 Sonrası Hikâyesi

Türkiye ekonomisinin 24 Ocak kararları ile birlikte girdiği dönüşüm süreci bir önceki kısımda bahsedildiği gibi pek çok makroekonomik değişkeni etkilemiştir. Emek piyasası bu değişimden en büyük payı alan değişkenlerden biridir. Bu bölümde 1980 sonrasında yaşanan değişim farklı boyutlarıyla ele alınacaktır. Sendikaların işsizlik üzerine etkisi, eğitim ve emek piyasası arasındaki ilişki, cinsiyet ayrımcılığının emek piyasası üzerindeki etkisi ve özellikle 1990'lı yıllardan sonra daha çok dile getirilen esnek istihdam yapıları anlatılacaktır.

3.2.1. Türkiye'de Sendikalar ve Ücretlerin Belirlenmesi

Sendikalaşma, özellikle son dönemlerde esneklik ile ilgili tartışmaların en önemli konusu olmuştur. Gelişmiş ülkelerde esnekliğin önündeki engel olarak görülen sendikalar Türkiye için de önemli bir tartışma konusudur.

[32] **age,** 206.

Türkiye'de sendikaların gelişim sürecine bakıldığında 1980 öncesi daha özgür bir sendikalaşmanın olduğu görülür. 1961 anayasası sendikalara toplu sözleşme süreci, grev hakkı, emeğin örgütlenmesi gibi pek çok konuda oldukça özgürlükçü haklar tanımıştır. 1961 anayasası ile sendikalara tanınan bu haklar 1980 sonrası yaşanan gelişmelerle oldukça sınırlandırılmış ve 1982 anayasası ile sendikaların etkin gücü kırılmıştır.

1980-1983 yılları arasında askeri iktidarın varlığı sendikal faaliyetleri yasaklamış aynı zamanda grevleri de sona erdirmiştir. 1977 yılında başlayan ekonomik sıkıntılar ve enflasyonist ortamda gücünü gösterebilen sendikalar, askeri yönetim altında bu etkinliği sağlayamamış bir daha da eski etkin dönemine kavuşamamıştır.

Askeri yönetimin hâkim olduğu dönemde ücret artışları ile ilgili faaliyetleri hükümet tarafından geçici olarak atanan Yüksek Hakem Kurulu yürütmüştür. Dört yıllık dönem boyunca ücret artışları enflasyon hızının altında bırakılarak, reel ücretlerin ihracata yönelik sanayileşme stratejisine destek olacağı düşünülmüştür. Ancak reel ücretleri düşen emek son derece zor şartlar altında hayatını idame ettirmeye çalışmıştır; böylece emek piyasasındaki dengeler için sendikalaşmanın önemi bu dönemde daha da kendini gösterir. İşçi ile işveren arasındaki dengeyi sağlayan sendikaların faaliyet hakkının yasaklanması ile birlikte ücret artışlarında işveren lehine gelişmeler yaşanmıştır. Bu durum esnek emek piyasasının önünü açan bir gelişme ve iç talebi kısıtlayan bir karar olarak döneme damgasını vurmuştur.

1980 yılında yaşanan politika dönüşümü ile ücretlerin de belirlenmesinin daha esnek koşullar içinde belirlenmeye çalışılması için, sendikaların ücretler üzerindeki etkisini azaltmaya yönelik kanun değişikliklerine de gidilmiştir.1982 anayasası ile sendikalaşma hakkı, toplu pazarlık hakkı ve grev hakkı konusunda yeni düzenleme ve yasaklamalar getirilmiştir. Sendikalaşma haklarında hem işçi hem de işverenin birden fazla sendika üyesi olması yasaklanmıştır. Toplu pazarlık haklarından aynı dönem için birden fazla sözleşme yapılması yasaklanmıştır. Toplu iş sözleşmelerine sınırlandırmalar getirilmiştir. Grev hakkı ise çıkar ve hak olmak üzere ikiye ayrılmış; hak grevi ise yasaklanmıştır. Böylece grev hakkının kullanılması çok daha zor bir hale getirilmiştir[33]. 1982 anayasası ile sendikal faaliyetlerin çerçevesi oldukça

[33] Necmettin Özerkmen, ''Geçmişten Günümüze Türkiye'de Anayasa ve Yasalarda Sendikal Hakların Düzenlenmesi ve Getirilen Kısıtlamalar'', **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi,** c. 43 s.1 (2003): 239-257.

sınırlandırılmıştır. 1980-1984 döneminde ücretler belirlenirken kullanılan toplu pazarlık sistemi terkedilmiş yerine Yüksek Hakem Kurulu sistemi kullanılmaya başlanmıştır[34].

Sendikalaşma oranına bakıldığında 2013 yılına kadar giderek azalan bir seyir izlediği görülmektedir. 2012 yılında e-devlet üzerinden üyelik sistemine geçiş ve taşeron işçilerin de sendikalaşmasını sağlayan torba yasa ile birlikte sendikalılık oranında bir artış yaşanmış olsa da, bu artış ile güçlü bir sendikalaşma oranına ulaşılamamıştır. DİSK'in Temmuz 2017 raporuna göre sigortalı işçiler arasındaki sendikalaşma oranı %11,95'tir[35].

Tablo 1: Sendikalaşma ve İşsizlik Oranları

	Sendikalaşma Oranı %	**İşsizlik Oranı %**
2000	54,6	6,5
2003	57,98	10,5
2005	58,37	10,6
2009	59,88	13,1
2013	8,88	9
2014	9,68	9,9
2015	11,21	10,3
2016	12	10,9
2017	12,2	10,9

Kaynak: TÜİK, ÇSGB ve DİSK verileri ile derlenmiştir.

Tablo 1'i incelediğimizde ilk göze çarpan oldukça düşük olan sendikalaşma oranıdır. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin 2009 yılında yaptığı OECD ülkeleri ile Türkiye'yi kıyasladığı çalışmada Finlandiya 2000 yılında %75'lik, İsveç ise %79,1'lik bir sendikalaşma oranına sahiptir. Türkiye gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında sendikalaşma oranı düşük kalmıştır. Bununla birlikte sendikalaşma oranının yüksek olmasının işsizliği arttırdığını söylemek doğru olmayacaktır. Özellikle 2016 yılında sendikalaşma oranında bir artış varken işsizlik oranındaki artış çok daha düşüktür.

[34] Sami Güçlü, Mahmut Bilen, ''1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler'', **Yeni Türkiye Dergisi,** s.6 (1995): 160-171.

[35] http://disk.org.tr/2017/08/disk-ar-sendikalasma-ve-toplu-is-sozlesmesi-raporu/ Ancak Bakanlığın sendikalaşmaya esas aldığı işçi sayılarının sorunlu olduğu da kamuoyunda yazılmış; verilerin sigortalı işçilerin veya sigortasız çalışanların hepsini kapsamadığı belirtilmiştir.

2016'dan 2017'ye geçildiği yıl ise sendikalaşma oranında bir artış olmasına rağmen işsizlik oranında herhangi bir artış gerçekleşmemiştir. Bu durum bize neoklasiklerin iddia ettiği gibi, sendikaların işsizlik üzerinde sanıldığı kadar etkili olmadığını işaret eder.

Türkiye'de 2013 yılından itibaren sendikalaşma oranında artış yaşanmasına rağmen bu oran hala gelişmiş ülkelere ile kıyaslandığında düşük seviyelerdedir. Yapılan çalışmalarda işsizlik ve iş kaybetme korkusunun da işçileri sendikalardan uzak tuttuğu belirlenmiştir. Konuyu bu açıdan ele aldığımızda, sendikalaşmanın işsizlik oranını arttırmak yerine, işsizlik korkusunun sendikasızlaşmayı arttırdığını görürüz. İşçiler işsiz kalma korkusu ile herhangi bir sendikaya üye olmamaktadır. Bu da sendikalaşma oranlarının düşük olmasına neden olur[36].

Neoklasik iktisat ücretlerdeki esnekliğin en önemli engelini sendikalar olarak görse de yukarıdaki verilere ve çalışma bulgularına baktığımızda, bu durumun Türkiye'de geçerli olmadığı söylenebilir. Neoklasik iktisada göre emek piyasasının katılıkları sendikalaşmalardan kaynaklanmaktadır. Sendikalaşmanın yarattığı katılık işsizliğin de en önemli sebebidir. Yukarıda da belirtildiği üzere özellikle 1980 sonrası sendikalara getirilen sınırlamalar nedeniyle bunların ücretler üzerinde de bir etkisi olmadığının göstergesidir.

Ücret penceresinden Türkiye'deki ücretlerin gelişimine bakıldığında, 1980 öncesi dönemde, iç talebi canlı tutabilmek için ücretlerin belli bir seviyede tutulması ön plandadır. Özellikle bu dönemde sendikaların daha güçlü olması, yine ücretlerin belli bir seviyede kalabilmesini, hatta yüksek enflasyon şartları altında reel ücretlerin dahi yükselmesi sağlanabilmiştir. Kısacası bu dönemde ücret, hem iç talebi canlandıracak bir değişken hem de üretim maliyetini etkileyen bir unsur olarak görülmüştür. 1980 sonrasında ise, neoliberal politikalar ile birlikte ücret sadece bir maliyet unsuru olarak görülür. İç talebin canlı olması yerine dış piyasadan gelecek olan talebi karşılayabilmeye daha önem verildiği için ücretin iç piyasayı canlı tutma işlevi bu dönüşümle birlikte ortadan kalkmıştır. Böylece 1970'lerin sonunda yaşanan sermaye sorunlarının ücret politikası ile çözüleceği düşünülmüştür.

[36] Nergis Mütevellioğlu, ''İşsizlik Korkusu, Sendikaların İşlevselliği ve Sendikal Örgütlenme Hakkı'', **V. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu, 31 Ekim- 1 Kasım 2013,** Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2013: 179-193

1980 sonrası izlenen politikanın amacı ücretleri düşük tutarak maliyetleri de düşürmektir. Böylece ithal ikameci politikalardan ihracatçı ve dışa dönük politikalara geçiş yaparken, ihracatta rekabetçi olunmasını sağlamak üzere maliyetleri düşürecek bir yol bulunmuştur. Reel Ücretler 1980 sonrası politikalarda üretimin temel bir maliyeti olarak görülmüş bu nedenle de maliyeti düşürmek ve sermayeyi ülkeye çekebilmek için düşük tutulmaya çalışılmıştır. Küresel sermaye hareketlerinin 1980 sonrası dönemde hızlı ve serbest hareketliliği, gelişmekte olan ülkeleri yeniden ucuz iş gücü pazarı haline getirmiştir.

1989 sonrası gelen finansal serbestleşme ile reel ücretlerde de bir artış yaşanmıştır. Özellikle Türk parasının değer kazanması ve üretimin farklı maliyetlerinin düşmüş olması ücretlerde görece bir artış sağlamıştır. Yapılan ampirik çalışmalar da Türkiye'de 1987-2012 yılları arasında reel ücretlerde bir artış yaşandığını göstermektedir[37]. Ancak reel ücretlerde gözlenen bu artış beraberinde enformel sektörün de daha yoğun bir şekilde özellikle büyük kentlerde ortaya çıkmasına neden olmuştur. İşverenler ücretlerin yükselmesi ile birlikte farklı yollarla maliyetleri düşürmek adına, asgari ücret seviyesinin dahi altında ücretlerle işçi çalıştırmanın yollarını aramıştır. 1980 sonrası sendikalar ile ilgili sendikal hakları kısıtlayan düzenlemeler de enformel sektörün yolunu açmıştır. Bu dönemde Türkiye'ye farklı şekillerde göç eden işgücünün de varlığı, enformel yapının güçlenmesinde etkilidir.

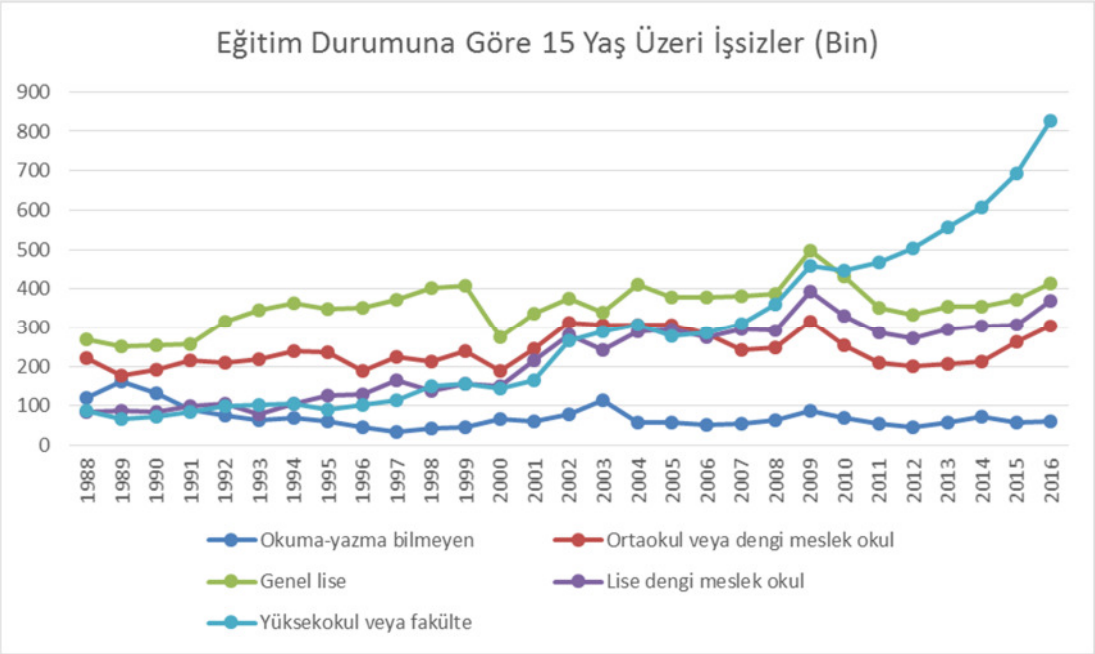
Enformel yapının güçlenmesinde etkili olan tek faktör tabii ki sendikalaşma oranındaki azalış ve ücretler değildir. Emek piyasasının 1980 sonrası hikâyesinde en önemli rol oynayan konulardan birisi de eğitimdir. Eğitim seviyesinin düşük olması da kişileri vasıfsız işlere ve aynı zamanda enformel yapıya yönlenmesinde etkili olmuştur. Eğitim ile ilgili dikkat çeken bir diğer konu ise Türkiye'de eğitim ve emek piyasası arasında beklenenden farklı bir tablonun ortaya çıkmasıdır.

3.2.2. Türkiye'de Eğitim ve Emek Piyasası

Literatürde eğitim ile ilgili hâkim görüş eğitim oranının arttıkça işsizlik oranının azalması gerektiği şeklindedir. Kısım 2.4'te bahsedildiği üzere teknolojik gelişmelerin yarattığı ihtiyaçlara yanıt verebilmek için eğitim düzeyinde de bir artış yaşanması gerekmektedir. Buna bağlı olarak yüksek eğitim seviyesinde işsizlik oranları

[37] Onur Sunal, Özge Sezgin Alp, ''Türkiye'de Reel Asgari Ücretler ve Reel GSYİH Değişmeleri Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Enflasyon Oranına Endekslenmiş Bir Nominal Asgari Ücret Politikası'', **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,** c.70 s. 1 (2015): 111 – 129.

azalmaktadır. Türkiye'de ise eğitim ve işsizlik arasında bu beklentiden biraz daha farklı bir durum söz konusudur. Seyfettin Gürsel ve Veysel Ulusoy'un Türkiye'de İşsizlik ve İstihdam isimli çalışmasında da OECD ülkeleri ile Türkiye'yi kıyasladığında görülen, OECD ülkelerinde eğitim seviyesi arttıkça işsizliğin azalması iken durum Türkiye'de hâkim görüşten farklılık göstermektedir.

Şekil 8: Eğitim Durumuna Göre 15 Yaş Üzeri İşsizler (Bin)

Kaynak: TÜİK verileri ile derlenmiştir.

TÜİK verileri kullanılarak hazırlanan Şekil 8'de de görüleceği gibi, Türkiye'de işsizlik oranının en yüksek olduğu grup 2011 yılına kadar lise mezunlarıdır. Lise seviyesinde ilkokul mezunlarına göre eğitim oranının yükselmiş olmasına rağmen işsizlik oranı literatürdeki hâkim görüşün tam tersine azalmak yerine artış göstermiştir. Bunun en önemli sebeplerinden biri eğitim oranı arttıkça kişilerin ücret beklentisinin yüksek olması ancak Türkiye'deki ücretlerin bu beklentiyi karşılayamamasıdır. Bu durumun bir diğer sebebi ise işin vasfı ile alakalıdır. İstihdam yaratılan iş alanlarının vasıfsız olması da lise mezunlarının işsizlik oranlarının yüksek olmasının bir diğer sebebidir. Türkiye'de kısım 2.4'te bahsedilen eğitim istihdam ilişkisinden farklı bir durumun olması Türkiye'deki eğitim ile istihdam arasında bir kopukluk olduğunu işaret etmektedir. Kısım 2.4'te bahsettiğimiz teknolojinin gelişimi ile daha nitelikli iş gücüne ihtiyaç duyulması sonucunda eğitim oranlarının arttıkça işsizlik oranlarının azalması

gerektiğinden bahsetmiştik. Türkiye'de ise lise eğitimi sonrası işsizlik oranlarının artıyor olması piyasa talebi ile eğitim kurumlarının sundukları eğitimin örtüşmediği konusunu akıllara getirmektedir.

Şekil 8'de dikkat çeken bir diğer özellik ise meslek lisesi mezunlarının bir meslek sahibi olarak mezun olmalarına rağmen işsizlik oranları lise mezunları ile çok yakındır. Bu duruma neden olarak, mezun olunan meslek grupları için Türkiye'de yeterli seviyede iş imkânlarının olmaması, dolayısıyla mezun-istihdam planlaması ve öngörülerinin yapıl(a)mamış olması gösterilmektedir. Bu konuda verilebilecek örneklerden biri, Türkiye'de çok fazla imam hatip lisesinin bulunmasına ve açılmasına devam edilmesine karşın, bu seviyede bir imam talebinin olmamasıdır[38]. Ayrıca, imam-hatip liselerinde okuyan kadın öğrencilerin de imam olma hakları olmadığı için daha kısıtlı bir meslek (hafızlık) icra edebilme durumu ile karşı karşıya kalabilmeleridir. Bu nedenle meslek liselerinden mezun olanların işsizlik seviyeleri ile lise mezunlarının işsizlik seviyeleri, literatürdeki hâkim görüşten farklı olarak, mezun sayısının yükselmesine rağmen, artış göstermiştir.

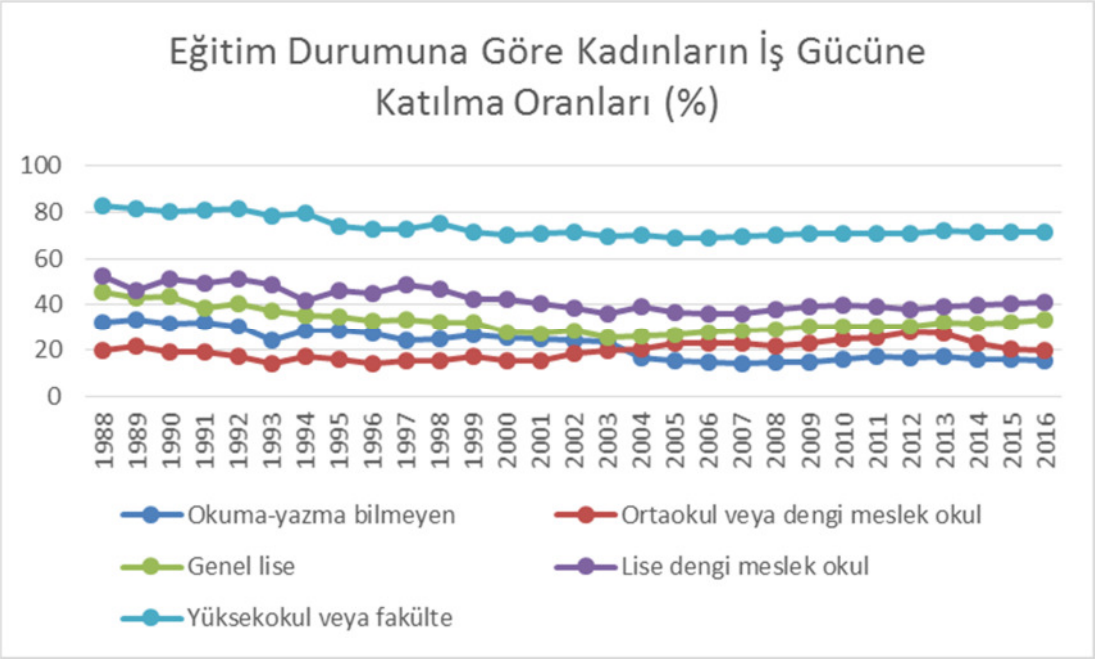
Şekil 8'i incelediğimizde göze çarpan bir diğer nokta ise 2011 yılından itibaren yükseköğretim mezunlarının en yüksek işsizlik oranına sahip olmasıdır. Bu durum eğitimli iş gücünün artık eskisi gibi iş bulamadığına ve beyaz yakalı işsizliğinin artışına yorumlanabilir. Bu durum çalışmanın ilerleyen bölümünde ayrı bir konu olarak ele alınacaktır.

3.2.3. Türkiye'de Emek Piyasasında Cinsiyet Ayrımcılığı ve Kadın İşsizliği

Türkiye'de eğitimli işgücünün ciddi istihdam problemleri olmasının dışında, bu eğitimli işgücü kadın olduğunda işsizliğin boyutları farklılaşmakta, resim değişmektedir. Türkiye'de pek çok sebepten dolayı kadın işgücünün çalışma hayatına katılım oranları çok düşüktür. 24 Ocak kararları ile izlenen politikalar da istihdam üzerinde beklenen etkiyi yaratamamıştır. Şekil 9'dan da görüleceği üzere kadının işgücüne katılım oranı ne yazık ki gözle görülür bir artış gösterememiştir. Özellikle yükseköğretim mezunu kadınların katılım oranlarına baktığımızda bir düşüş olduğu dikkati çekmektedir. Aynı şekilde lise dengi meslek okulu mezunları kadınların da iş gücüne katılım oranları düşüş göstermektedir. Bu durum akıllara emek piyasasında cinsiyet ayrımcılığının olup olmadığı sorusunu getirmektedir. Bu şekil aynı zamanda

[38] Ansal ve diğ., **age,** 113.

bize bir önceki kısımda bahsettiğimiz literatürdeki hâkim görüş olan eğitim arttıkça işsizlik oranlarının azalacağı argümanını da desteklemektedir ancak 90'lı yılların sonlarından itibaren eğitimli kadınların iş gücüne katılım oranlarında da düşüş görülmektedir.

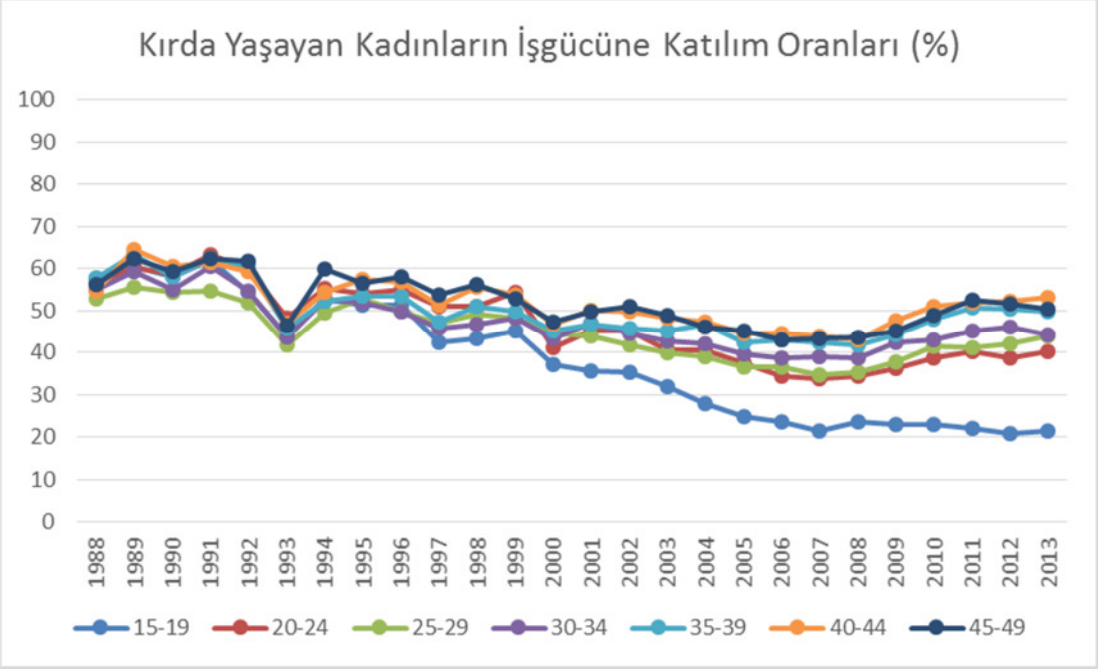

Şekil 9: Eğitim Durumuna Göre Kadınların İş Gücüne Katılım Oranları (%)

Kaynak*:* TÜİK verileri ile derlenmiştir.

Cinsiyet ayrımcılığı konusunu ele alırken ilk olarak kadınların istihdam edildiği iş kollarını inceleyelim. Kadınların, tarım çözülmeden önceki dönemlerde yoğun olarak bu sektörde istihdam edildiği bugün bütün kitaplarda anlatılan bir konudur. Şekil 9'dan görüleceği gibi tarımın çözülmesinden sonraki dönemlerde kırsal bölgede yaşayan kadının işgücüne katılım oranı giderek azalma göstermiştir. Türkiye için bu durum büyük ölçüde 1950'lerde başlayan kente göçle birlikte kadının tarımdaki istihdamının giderek azalmasıyla örtüşür. 1980 sonrasında da devam eden göç, tarımdaki yapıyı sadece kadın için değil erkek için de istihdamda güç bir dönemle karşı karşıya getirmiştir. Bu şekilde, neoliberal politikalarla tarımda yaşanan çözülme ve köyden kente göçün sonucunda kadının işgücüne katılım oranı azalmaya devam eder. Çünkü tarımda görece üretime daha çok katılan ve katıldığı görünür olan kadın, kente göç ile birlikte kendisine uygun istihdam alanları bulamaz. Son yıllarda özellikle eğitim seviyesi düşük kadınların işgücüne katılım oranlarında yaşanan düşüşün en önemli

sebeplerinden biri kentlerdeki vasıfsız işlerde dahi kadınların istihdam edilememesidir. Kadınlar ne yazık ki kendilerine bu alanda iş bulamadıkları için işgücüne formel düzeyde katılamamakta, kendilerine enformel sektörde (evlere temizliğe gitme ya da taşeron firmalarda sigortasız çalışma) yer bulabilmektedirler. Kentlerde düşük seviyede de olsa eğitime sahip bazı kadınlar, emek piyasasında üretimde vasıfsız işgücü gerektiren işlerde kendine yer bulabilmiş ancak burada işverenin tercihi çoğu zaman erkeklerden yana olmuştur. İşler sınıflandırılırken kadın işi erkek işi olarak ayrıldığı için kadınlar işgücü piyasasında kendine ne yazık ki çok zor yer bulmaktadır. Özellikle kas gücü gerektiren işlerde ve daha ağır imalat sanayii gibi alanlarda işverenler erkek çalışanlara ağırlık vermiştir. Bu nedenle kadınlar kendilerine enformel sektörde kayıt dışı çalışarak yer bulabilmiştir. Daha çok ev içi işlerde ya da evde parça başı işlerde üretime katılım sağlamışlardır.

Şekil 10: Yaş Gruplarına Göre Kırda Yaşayan Kadınların İşgücüne Katılım Oranları (%)

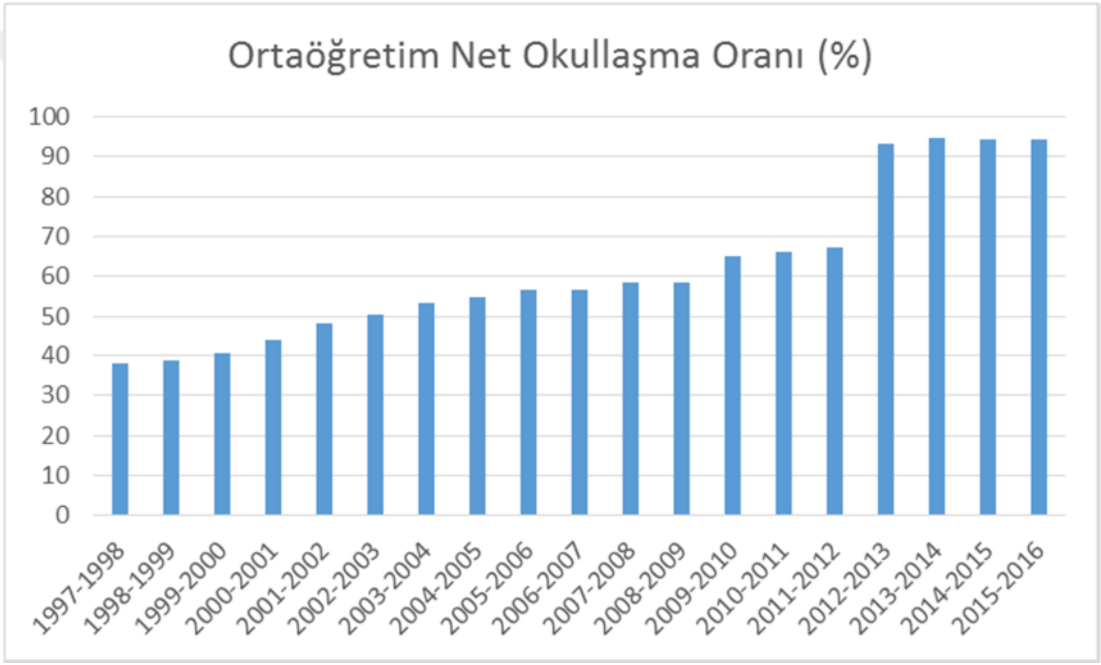
Kaynak*:* TÜİK verileri ile derlenmiştir.

Gülay Toksöz'ün kadın emeğini ele aldığı çalışmasında verdiği örnekte, 1980 yılında ekonomide yaşanan dönüşümle birlikte özellikle imalat sanayiinde işgücüne olan talep arttığı ancak bu işler için de erkeklerin tercih edildiği belirtilmektedir[39]. Kadının

[39] Gülay Toksöz, **Kalkınmada Kadın Emeği,** 1.bs.(İstanbul: Varlık Yayınları,2012), 227.

çalışabileceği işkolları genel olarak tekstil, hazır giyim ve gıda sektörleri olmuştur. Ancak bugün gelinen noktada bu durumun zayıfladığı söylenebilir.

15-19 yaş grubu kadınların iş gücüne katılımlarındaki düşüşün bir diğer nedeni ise okullaşma oranındaki artışın iş gücüne katılımı etkileyip etkilemediği sorusunu akıllara getirmektedir. 15-19 yaş grubunu kapsayan ortaöğretim dönemindeki okullaşma oranlarına baktığımızda özellikle 2000'li yıllardan itibaren hızlı bir artış görülmektedir. Yani Şekil 10'a baktığımızda köyden kente göç eden kadınların çalışma hayatı yerine okumaya yöneldiklerini söyleyebiliriz. Şekil 11'e baktığımızda da bu görüşü destekler nitelikte okullaşma oranında bir artış olduğunu söylemek mümkündür.

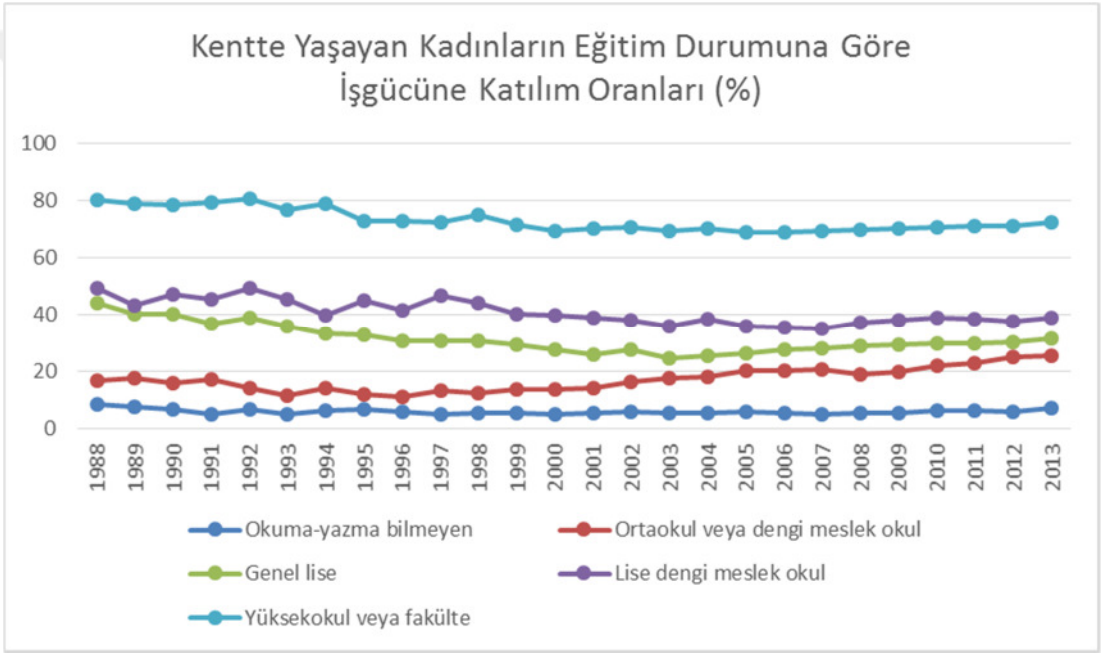
Şekil 11:Ortaöğretim Net Okullaşma Oranları (%)

Kaynak: TÜİK verileri ile derlenmiştir.

Köyden kente göç ile birlikte kadının işgücü piyasasındaki yeri ve niteliğinde de değişme söz konusudur. Kentte yaşayan kadınların eğitim seviyeleri arttıkça işgücüne katılım oranlarının arttığı Şekil 12'de görülmektedir ancak bu yorumu yaparken enformel sektörü ve yukarıda belirttiğimiz hususları da göz önünde bulundurmak gerekir. Şüphesiz bu durum konunun ayrıca değerlendirilmesini ve analiz edilmesini gerektirir.

Eğitim seviyesi arttıkça, kadınların çalışabileceği ve uzmanlık kazanabileceği iş alanları arttığı için buna paralel olarak katılım oranlarında da artış temel eğitim seviyesindeki katılım oranlarına göre artış göstermektedir. Eğitim seviyesindeki artış hem iş bulabileceği alanı genişletmiş hem de kazanılan ücret ev içinde yapacağı işlerin maliyetinden fazla olduğu için çalışma hayatında kadınların kendine yer bulmasını sağlamıştır.

Temel eğitim seviyesinde olan kadınların iş gücüne katılmama sebeplerinden bir tanesi de ücretlerin düşük olması düşünülebilir. Temel eğitim seviyesinde kazanılan ücretler evde çocuk bakmanın maliyetinden daha düşük olacağı için kadınlar evde çocuk bakarak ev işlerinde çalışmayı dışarıda düşük ücretle çalışmaya tercih etmektedir.

Şekil 12:Kentte Yaşayan Kadınların Eğitim Durumuna Göre İşgücüne Katılım Oranları (%)

Kaynak*:* TÜİK verileri ile derlenmiştir.

Sendikaların yetersiz kalması, esnek emek piyasasını destekleyen iş kanunları enformel sektörün daha rahat bir şekilde büyümesine neden olmuştur. Türkiye'nin geleneksel yapısı da kadınların işgücüne katılımında rol oynayan önemli bir faktördür. Ataerkil toplum yapısı kadına farklı görevler yüklediği için özellikle düşük eğitim seviyelerinde kadının işgücüne katılım oranları çok düşüktür.

Teknolojide yaşanan dönüşüm de kadınların işgücüne katılımının az olmasının önemli sebeplerinden bir tanesidir[40]. Aynı zamanda Türkiye özellikle hazır giyim ve tekstil alanlarında uluslararası rekabete girebilmek için işgücünü maliyet unsuru olarak görmüş ve bu maliyet unsurunu düşürebilmek adına kayıt dışı ekonomiye başvurulmuştur. Böylece enformel sektörde çalışan ucuz işgücünden yararlanarak uluslararası pazarda rekabet gücü yakalamaya çalışmıştır[41].

Kadınların istihdam edilmemesinin ardında yatan bir diğer sebep ise işverenlerin kadınların yeniden üretim sürecindeki maliyetlerine katlanmak istememesidir. Kadınların doğum izni, çocuk bakım desteği, hamilelik izni gibi süreçlerde yaratacağı maliyetlere katlanmak istemeyen işveren daha çok erkek çalışanı tercih etmektedir[42]. İş kanunundaki evlilik nedeniyle işten ayrılan kadın çalışanlara kıdem tazminatını vermesi de kadınların iş hayatından ayrılması konusunda teşvik edici bir unsur gibi görülebilir.

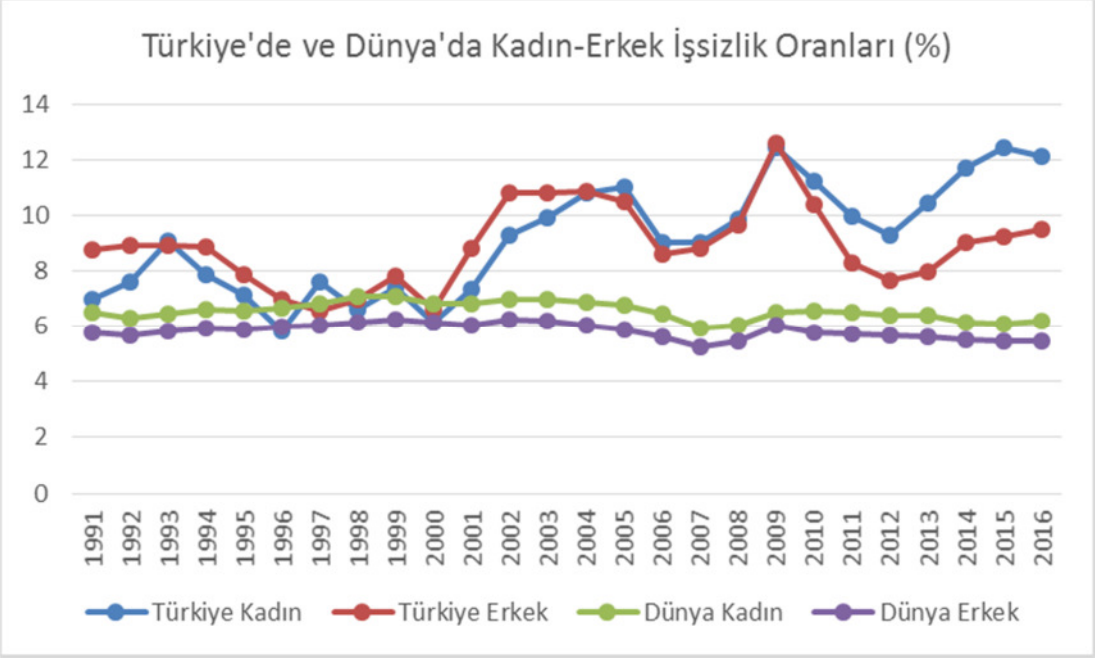
Kadınların çalışma hayatında yer bulamamalarının bir diğer nedeni ise, uzun çalışma süreleri ve mesailerdir. Ataerkil yapının Türk toplumunda hâkim olması nedeniyle kadının iş hayatının yanı sıra evde de çocuğun bakımı, ev işleri gibi süreci üstleniyor olması uzun mesai saatleri ile birleştiğinde kadınları iş hayatından uzaklaştırmaktadır[43]. Sonuçta eğitimli ve eğitim seviyesi artan kadın emeği de istihdam piyasasından uzaklaştırılmayla karşı karşıya kalabilmektedir. Farklı yasalarla işyerlerinden çocukların bakımlarının üstlenilmesi, böylece kadınların çocuk bakımı nedeniyle işten ayrılmaması yönündeki uygulamalar, yasalardaki boşlukların varlığı nedeniyle işlevsiz kalmaktadır.

Kadınların iş gücüne katılmalarını arttıran en önemli ekonomik gelişmelerden biri de, krizlerdir. Şekil 12'den de görüldüğü gibi 2008 krizinden sonra özellikle belli bir eğitim düzeyindeki kadınların işgücüne katılım oranları artmıştır. Erkeklerin işsiz kalması nedeniyle geçimlerini sürdürebilmek adına kadınlar işgücüne katılım sağlamıştır. Artış oranlarının çok yüksek olmaması ise kadınların daha çok kendilerine enformel sektörde yer bulması ile ilişkilendirilebilir.

[40] **age,** 227
[41] **age,** 228
[42] **age,** 230
[43] **age,** 231

Emek piyasasındaki cinsiyet ayrımcılığı ne yazık ki çok net bir şekilde rakamlarla da görülmektedir. Kadınlar emek piyasasında olması gerektiği kadar yer alamamaktadır. Bunun yukarıda da bahsedildiği üzere pek çok nedeni bulunmaktadır. Özellikle Türk toplum yapısı, iş kanunun kadınları çalışma hayatına teşvikte yetersiz kalması (doğum izinlerinin kısa süreli olması, evlilik sebebi ile işten ayrılmalara tazminat ödemesinin yapılması, pek çok şirkette kreş ya da kreş yardımının bulunmaması gibi), kadınların kısıtlı sektörlerde çalışabilmesi gibi pek çok ana neden sebebiyle kadınlar emek piyasasında formel olarak yer alamamaktadır. Neoklasik iktisadın istediği emek piyasasındaki esnekleşme, enformel sektör ile sağlanabildiği için özellikle tekstil ve gündelikçi iş alanlarında çok fazla kadın kayıt dışı istihdam edilmektedir.

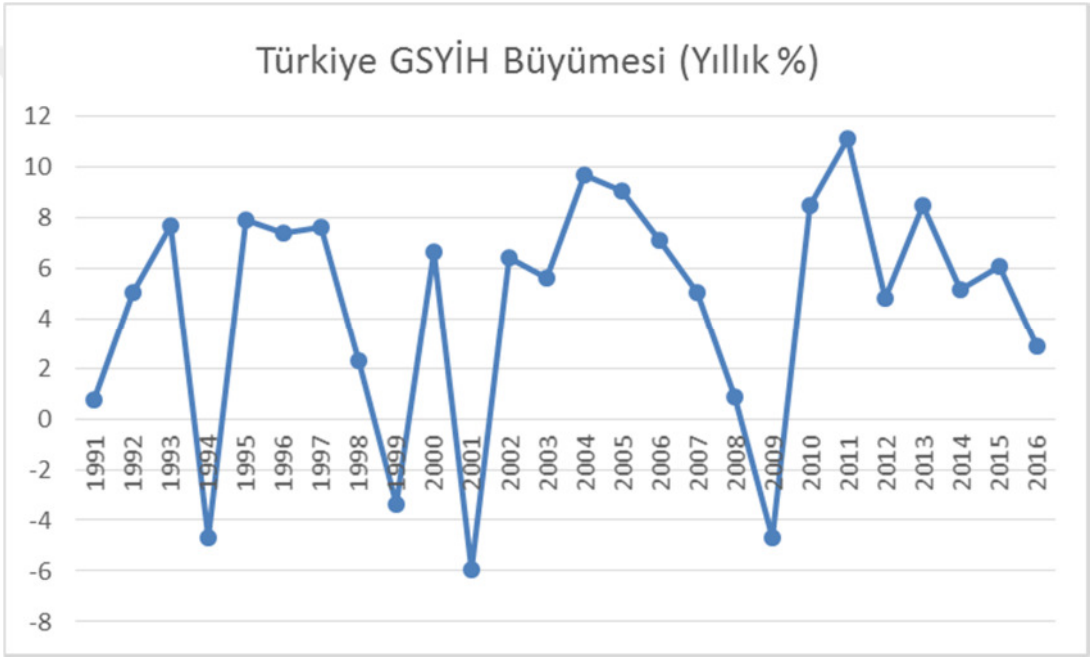
Türkiye'deki cinsiyet ayrımcılığı konusunu diğer ülkeler ile karşılaştırdığımızda da karşımıza çok farklı sonuçlar çıkmayacaktır. Türkiye'deki kadınların işsizlik oranlarını ilk olarak dünyadaki ortalama ile kıyasladığımızda Türkiye'de 2003'e kadar kadınların işsizlik oranlarının erkeklerden daha az olmasıdır. 2004 yılından sonra Türkiye'deki kadın işsizlik oranları erkeklere göre daha yüksek kalmaktadır. Buradaki değişimin sebeplerinden bir tanesi ülkedeki siyasi dönüşüm ile Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesinin ardından yaşanan muhafazakârlaşmanın yarattığı etki olarak düşünülebilir.

Şekil 13: Türkiye'de ve Dünya'da Kadın-Erkek İşsizlik Oranları (%)

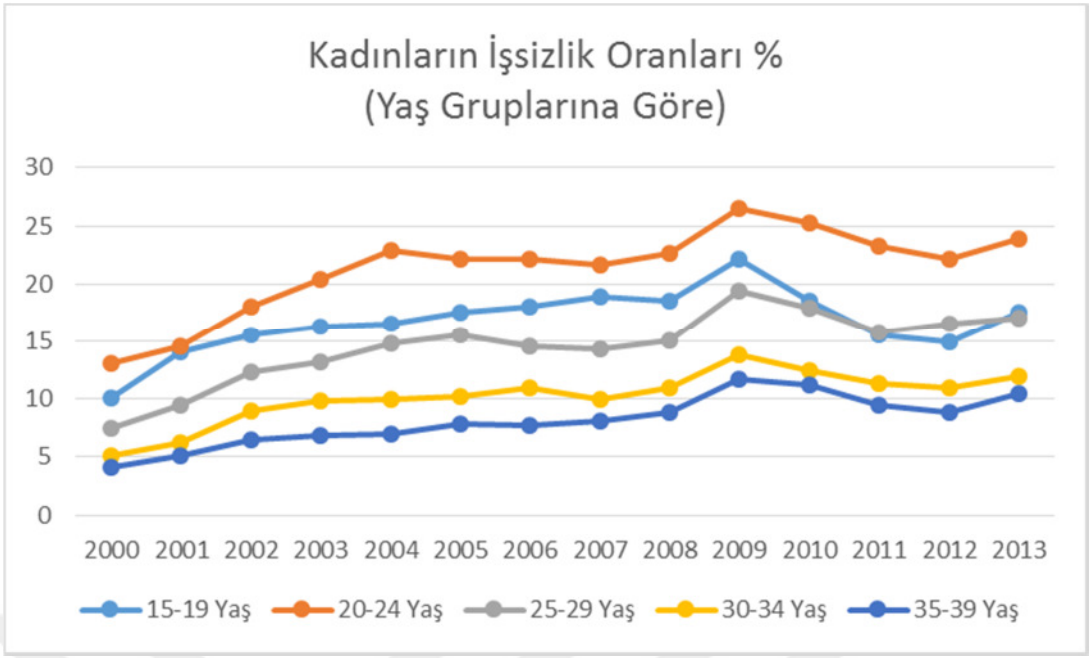
Kaynak: TÜİK ve Dünya Bankası verileri ile derlemiştir.

Türkiye'nin büyüme oranlarını incelediğimizde ise karşımıza Şekil 14'teki gibi bir durum çıkmaktadır. 2003 yılından sonra yaşanan büyüme kadınlar için herhangi bir istihdam ortamı yaratamamıştır. Aslında erkek istihdamında da benzer bir tablo olduğu için *istihdamsız büyüme* olarak adlandırılan bir durum ile karşı karşıya kalındığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu nedenle 2004 yılından sonra kadınların işsizlik oranındaki artışı ekonomideki küçülme ile açıklamak mümkün değildir. Bu durum da kadınların işsizlik oranlarındaki artışın temelinde daha farklı değişkenler olduğunun bir göstergesidir ve bu kısmın başında bahsettiğimiz Türk toplum yapısı, esnek üretim sistemlerinin piyasa tarafından benimsenmesi sebeplerinin doğruluğunu desteklemektedir.

Şekil 14: Türkiye Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Büyümesi (Yıllık %)

Kaynak: TÜİK verileri ile derlenmiştir.

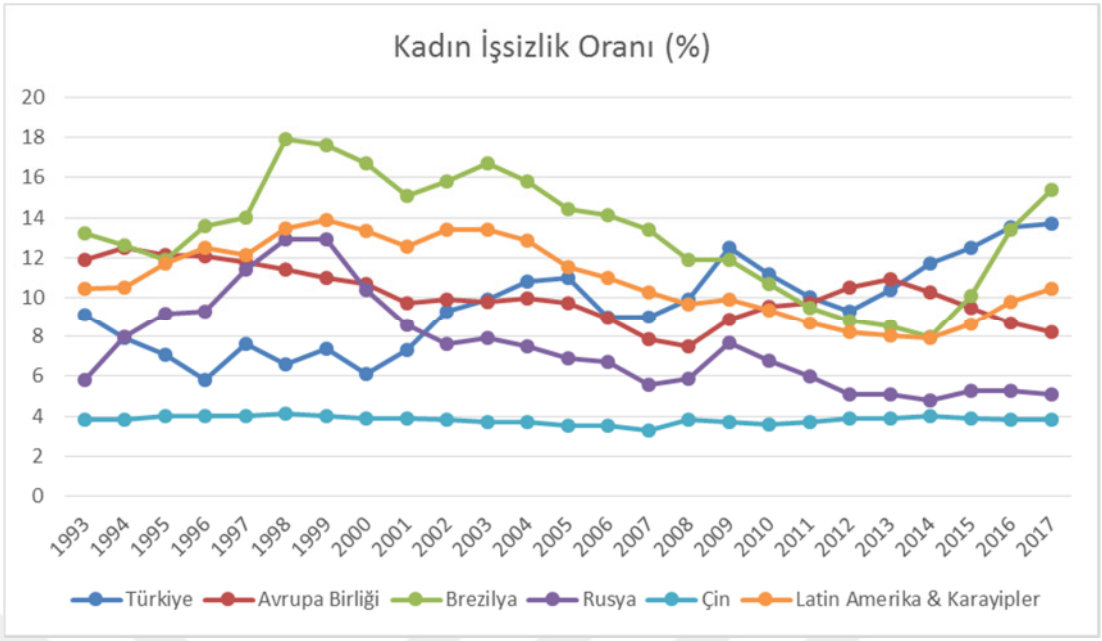
Şekil 15: Türkiye Kadınların İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: TÜİK verileri ile derlenmiştir.

Türkiye'deki kadın işsizlik oranlarını diğer ülkeler ile karşılaştırdığımızda karşımıza Şekil 16'daki gibi bir durum çıkmaktadır. ILO'nun model kullanarak tahmin ettiği verilere göre 90'lı yıllarda kadınların işsizlik oranı Avrupa Birliği ülkelerinin altında kalmaktadır. 2001'den sonraki dönemde ise Avrupa Birliği ülkelerinin üzerinde bir işsizlik oranına sahip olarak Latin Amerika ve Brezilya'ya yakınsamaya başlamıştır.

ILO'nun 2009 yılında hazırladığı Kadınlar İçin Küresel İstihdam Eğilim rapora göre özellikle gelişmekte olan ülkelerde son on yıllık dönemde kadınların istihdama katılım oranlarının artarak işsizlik oranlarının azaldığından bahsedilmektedir. Özellikle Latin Amerika ve Karayipler'de bu artışın yaşandığı belirtilir[44]. Şekil 16'ya baktığımızda da 2000'li yıllardan itibaren Latin Amerika ve Karayip'lerin kadın işsizlik oranındaki azalış dikkati çekmektedir. Türkiye'de ise gelişmekte olan ülke olmasına rağmen işsizlik oranında azalma olması gerekirken tam tersine bu oranda bir artış görülmektedir.

[44] **age,** 219

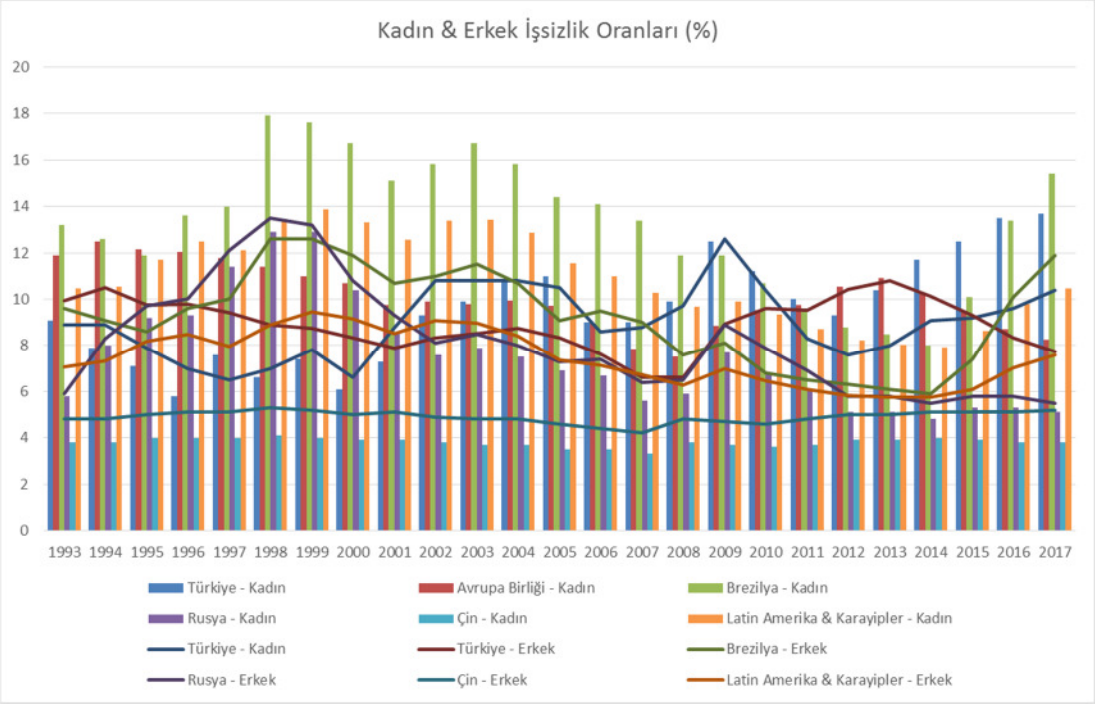

Şekil 16: Seçilmiş Ülkelerde Kadınların İşsizlik Oranları % (ILO tahmini)

Kaynak: Dünya Bankası verileri ile derlenmiştir.

2000'li yıllarda yaşanan siyasi dönüşüm kadınların iş hayatındaki konumunu da etkilemiştir. Daha muhafazakâr bir iktidarın olması izlenen yeni ekonomi politikaları ve iş kanundaki değişimler, bir diğer sebep ise emek piyasasının esnek olması ve ücretlerin buna bağlı olarak düşük olması kadınların boş zaman ile çalışma arasında tercih yaparken boş zamanı seçmelerine sebep olabilir. Örneğin, çocuk bakmanın bir maliyeti vardır. Avrupa ülkelerinde çalışan kadınların aldıkları ücretler daha yüksek olduğu için kreş masrafını da karşılarken Türkiye'de ücretlerin daha düşük seviyelerde olması ekstra kreş maliyeti yaratmaktadır. Bu durum neoklasik iktisatta gördüğümüz boş zaman maliyetini arttırmaktadır. Bu nedenle kadınlar çalışmak yerine evde çocuk bakmayı tercih ederler.

Yine ILO'nun bir model ile tahmin ettiği veriler ışığında ortaya çıkan Şekil 17'yi incelediğimizde ise tüm dünya genelinde işsizlik oranlarının cinsiyet ayrımcılığına işaret ettiğini görebiliriz. Avrupa'da aradaki fark azalırken Türkiye'de bu fark çok daha fazladır.

Şekil 17: Seçilmiş Ülkelerde Kadın ve Erkeklerin İşsizlik Oranları % (ILO tahmini)

Kaynak: Dünya Bankası verileri ile derlenmiştir.

Sonuç olarak emek piyasasında cinsiyet ayrımcılığı tüm dünyanın ortak problemlerinden biridir. Türkiye gibi ataerkil ülkelerde bu fark daha fazla hissedilirken diğer ülkelerde de durum çok farklı değildir. Günümüzde hala işlerin kadın işi erkek işi olarak ayrılması emek piyasasının çözmesi gereken problemlerden bir tanesidir. Son yıllarda çeşitliliğin ve buna bağlı olarak kadın erkek eşitliğinin pek çok özel şirkette önemli bir politika olarak teşkil etmesi bu farkı azaltsa da hala aradaki fark kapanamamıştır.

3.2.4. Türkiye'de Neoliberal Politikalar ve Esnek İstihdam Yapıları

Neoklasik iktisattaki esneklik ile ilgili hâkim görüş, emek piyasasının esnek olması ve ücretlerin aşağı doğru esneyebileceğinin kabulüdür. Esneklik sayesinde istihdamda denge sağlanabilecektir. Bu görüşte ücretler bir maliyet unsuru olarak görüldüğü için aşağı doğru esnek olması karlılık için oldukça önem taşır. Bu nedenle son dönemlerde emek piyasasındaki esneklik konusu sık sık tartışılır hale gelmiştir.

Kısım 2.3'te de bahsedildiği gibi esneklik kavramı ile ilgili ilk tartışmalar Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki işsizlik oranları farkının araştırılması

ile ortaya çıkmıştır. Türkiye'de ise durum biraz daha farklıdır. Türkiye'de esneklik konusu 1990'lı yılların başında önemli bir politika tartışması haline gelmiştir. Tüm dünya ülkeleri gibi Türkiye'de uluslararası pazarda rekabet gücünü elde tutabilmek için emek piyasası üzerinde yeni politikalar gündeme getirmeye başlamış ve esneklik konusu üzerine daha detaylı raporlara yönelmiştir. Özellikle Gümrük Birliği'ne girilme hazırlıklarının olduğu dönemde bu tartışmalar daha fazla önem kazanmıştır. IMF hazırladığı raporlarda esneklik konusunda değinerek Türkiye'deki kamu sektörü tarafında emek piyasasının esneklik konusu üzerinde durmuştur. OECD ise 1996 yılında hazırladığı Türkiye raporunda esneklik konusundaki durumun diğer ülkelere göre daha farklı olduğuna dikkat çekmiştir. OECD raporuna göre Türkiye'deki emek piyasası diğer ülkelere göre daha farklı bir yapıda olduğu için diğer ülkelerde geçerli olan esneklik ile ilgili politika önerileri Türkiye için direkt bir şekilde etkili olmayacaktır. Yine aynı raporda yeni istihdam yaratmanın önündeki en büyük engellerin kıdem tazminatı ve yüksek ücret artışları olduğu belirtilerek bu durumun yeni istihdam yaratmanın önündeki engel olduğu vurgulanmış ve bu alanlarda Türkiye'nin esneklik politikaları uygulaması gerektiği üzerinde durulmuştur. Özellikle Türkiye'deki kıdem tazminatı uygulaması emek piyasasında katılık yaratan en önemli unsurlardan bir tanesi olarak görülmektedir[45].

Bu tartışmalar ile birlikte diğer taraftan da 1980 yılından sonra sendikal hareketlerin kısıtlanması, işsizlik yardımının olmaması, emeğin büyük bir bölümünün enformel sektörlerde çalışması, özel sektör ve kamunun taşeron ve fasonlara çalışmasının önünden herhangi bir yasal engelin olmaması gibi nedenlerle emek piyasasında bir katılıktan bahsetmek pek mümkün değildir. Oysa neoklasik iktisattaki emek piyasasındaki esnekleşme tartışmaları enformel sektör ve tarım sektörünü kapsamamaktadır. Türkiye'de ise emek piyasasının bu kadar esnek olmasının en önemli sebeplerinden birisi enformel sektörün varlığıdır.

Aynı zamanda neoklasik iktisadın esnek emek piyasalarının önünde engel olarak gördüğü sendikalaşma, işsizlik yardımları, asgari ücret düzenlemeleri gibi uygulamalar Türkiye'de çok düşük seviyelerde olduğu için emek piyasasının esnek olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin işsizlik yardımı alabilmek için kişinin kendi iradesi dışında işsiz kalması gerekir.

[45] Ansal ve diğ., **age,** 59.

Türkiye'deki emek piyasaları 1980'li yıllardan bu yana giderek daha fazla esnek bir yapıya kavuşturulmasına rağmen işsizlik sorunu, neoklasik iktisatta iddia edildiği gibi, reel ücretlerin düşmesi ile çözülememektedir. Bu nedenle işsizlik ile emek piyasaları arasındaki ilişki yeniden değerlendirilmelidir.

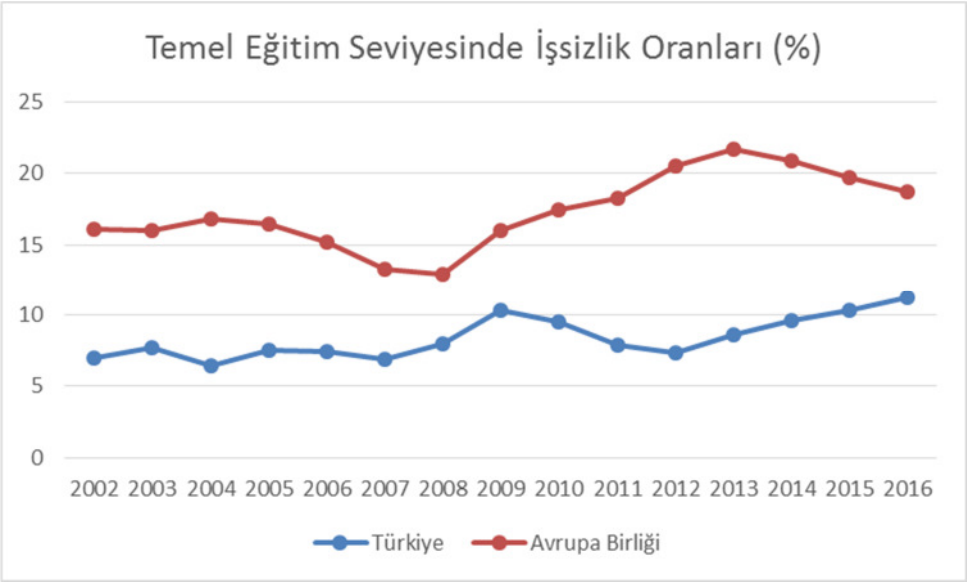
4. TÜRKİYE'DE İŞSİZLİĞİN 'E[46]' HALİ

Bu bölümde ikinci bölümde ele aldığımız Türkiye'de eğitim ile işsizlik arasındaki ilişki diğer ülkelerle karşılaştırılarak ele alınacaktır. Literatürdeki hâkim beklenti, ilk kısımda da belirttiğimiz gibi, eğitim düzeyi arttıkça işsizlik oranının azalması yönündedir. Türkiye'de ise durumun bundan farklı olduğunu ikinci bölümde görmüştük. Bu bölümde, ilk olarak Türkiye'yi eğitim-işsizlik konusunda AB ülkeleri ile karşılaştırdıktan sonra Türkiye'deki beyaz yakalı işsizliği konusunu ele alınacaktır.

4.1. Türkiye'de Karşılaştırmalı Eğitim ve İşsizlik

Kısım 2.4'te eğitim ile istihdam arasındaki bağlantıyı incelerken beklentimiz gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde eğitim seviyesi arttıkça işsizliğin azalması yönündeydi. Literatürde yapılan çalışmalar da özellikle gelişmiş ülkelerde teknolojik gelişmelere de paralel olarak düşük eğitim seviyesinde daha yüksek işsizlik oranları varken eğitim seviyesi arttıkça işsizlik oranlarının azalacağı şeklindeydi. Türkiye'deki eğitim ve emek piyasası ilişkisini daha net anlayabilmek için ilk olarak düşük eğitim seviyesindeki işsizlik oranlarını karşılaştıralım.

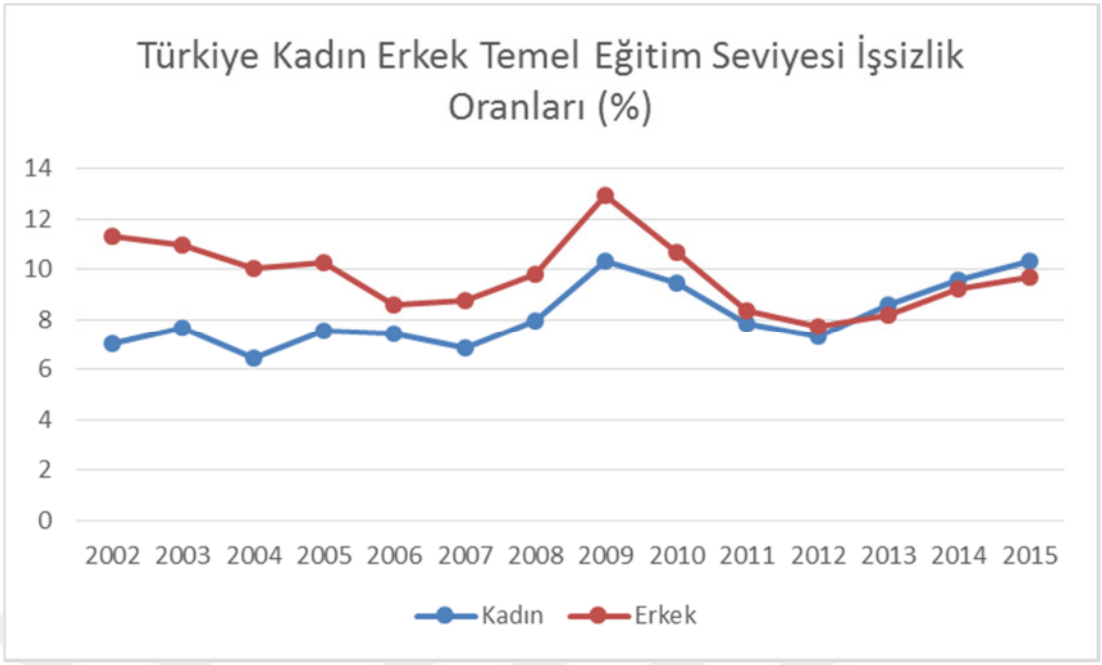
[46] Buradaki 'E' harfi Eğitim kelimesini temsil etmektedir.

Şekil 18: Temel Eğitim Seviyesinde İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verileri ile derlenmiştir.

Şekil 18'de görüldüğü üzere Türkiye'de temel eğitim düzeyindeki işsizlik oranı Avrupa Birliği ülkelerine göre daha düşüktür. Avrupa Birliği ülkelerinde ise literatüre paralel olarak temel eğitim düzeyindeki işsizlik oranları Türkiye'ye göre daha yüksektir. Bu durumun en önemli sebebi Türkiye'de istihdam yaratılan alanların daha çok vasıfsız iş gücüne ihtiyaç duyulan alanlar olmasıdır. Aynı zamanda vasıfsız iş gücünün olması ücretlerin de daha esnek olmasını sağlamaktadır. Vasıfsız iş gücü daha düşük ücrete razı olduğu için temel eğitim seviyesinde işsizlik oranı Türkiye'de daha düşüktür. Bu durumun bir diğer sebebi ise 1980 sonrasında tarım her ne kadar çözülse bile Türkiye'de hala tarım çalışmalarının devam etmesi ve kadınların büyük bir bölümünün tarım sektöründe çalışmaya devam etmesi ile ilgilidir. Şekil 18'de dikkat çeken bir diğer şey ise Avrupa Birliği'nde 2008 sonrası yükselen işsizlik oranıdır. Bu yükselişin sebebini 2008 global kriz ile açıklamak mümkündür. 2008 yılındaki yaşanan kriz Avrupa Birliği'nin işsizlik oranlarında artışa sebep olmuştur. Türkiye'de ise tam tersi bir şekilde işsizlik oranlarında bir azalma yaşanmıştır. Bunun sebebi ise kriz döneminde maliyetleri azaltmak için vasıfız emeğe istihdam olanağı sağlanması ile açıklanabilir.

Şekil 19: Türkiye Kadın-Erkek Temel Eğitim Seviyesi İşsizlik Oranları (%)

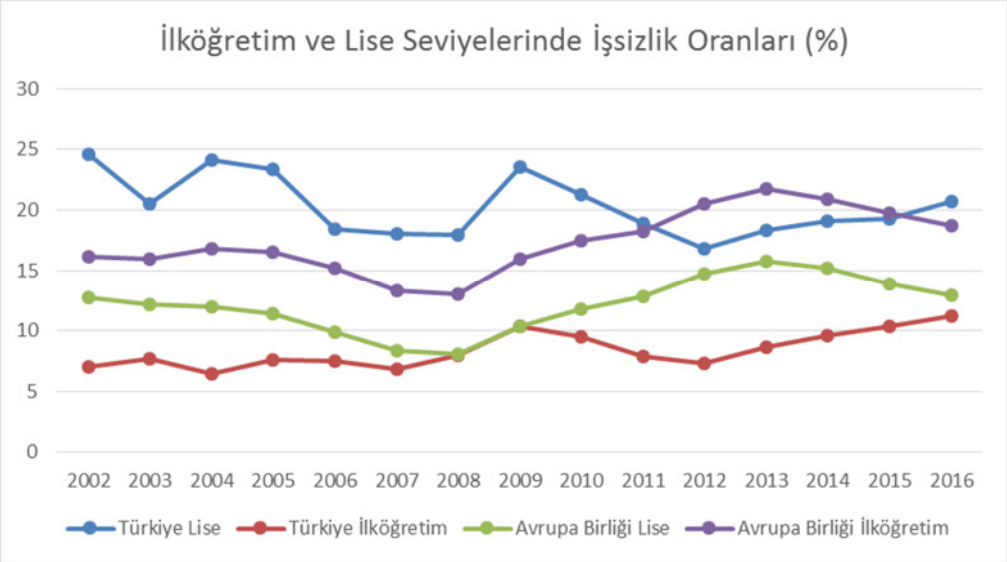
Kaynak: Dünya Bankası verileri ile derlenmiştir.

Şekil 19'a baktığımızda Türkiye'de temel eğitim düzeyinde kadınların işsizlik oranlarının erkeklere göre daha düşük olduğu görülür. Bu da kadınların erkeklere göre daha vasıfsız işlerde çalıştığı anlamına gelebilir. Türkiye'de kadınların vasıfsız işlerde en çok çalıştığı alanın tarım sektörü olduğunu biliyoruz. Şekil 19'daki işsizlik oranlarına baktığımızda 2013 yılına kadar temel eğitim seviyesinde kadınların işsizlik oranlarının erkeklere göre daha düşük olması hala kadınların tarımda çalışmaya devam ettiğinin bir göstergesidir. 2013 yılından sonra ise tarım ile uğraşanların iyice azalması ile birlikte temel eğitim seviyesindeki kadınların işsizlik oranlarının erkeklerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Değişen işgücü talebi yapısının bir sonucu olarak köyden kente göç eden ailelerde kadınlar çalışmak yerine evde çocuk bakmayı tercih etmektedir. Çünkü kentte vasıfsız işlerde çalışarak kazanacakları ücret çocuğun kreş ve bakım masraflarından fazla olacağı için çalışmak yerine evde çocuk bakmak daha tercih edilen bir durum haline gelmektedir.

Eğitim seviyesi arttıkça kadınların ücretleri de arttığı için lise ve sonrası eğitim seviyeleri için kadınların iş gücüne katılım oranları daha yüksek seviyelere ulaşmaktadır. Aynı zamanda kentlerde düşük seviyede eğitimle iş bulma olasılığının da düşük olması kadınların son dönemlerde erkeklere göre daha yüksek seviyelerde

işsiz olmasının bir sebebi olarak görülebilir. Avrupa ülkelerinde ücretlerin daha yüksek olması bu farkın daha düşük olmasının sebeplerinden biri olabilir. Dünya genelinde ev işleri, çocuk bakımı gibi süreçler kadınların bir diğer görevi olduğu için kadınlar çalışmak ile ev işlerini yapmak / çocuk bakmak arasında tercih yapmaktadır. Avrupa'da kreş yardımları, alınan ücretlerin daha yüksek olması nedeniyle kadınların katılım oranları çok daha yüksek kalmaktadır.

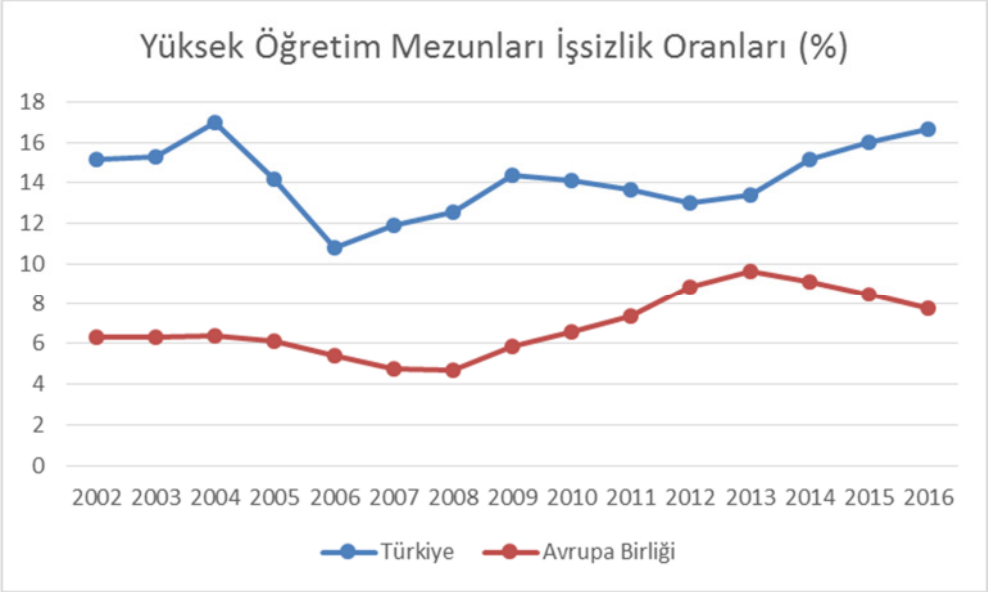
Orta düzey eğitimdeki durumu incelediğimizde daha farklı bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Avrupa Birliği ülkelerinde literatürdeki beklentilere paralel olarak orta düzey eğitimde işsizlik oranları temel düzey eğitime göre azalma gösterirken Türkiye'de işsizlik oranları artış göstermektedir. Bunun en temel sebeplerinden birisi Türkiye'de emek piyasasının esnek olması sebebiyle ücretlerin düşük olması ve eğitim düzeyi arttıkça kişilerin ücret beklentilerinin buna paralel olarak artış göstermesidir.

Şekil 20: İlköğretim ve Lise Seviyelerinde İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verileri ile derlenmiştir.

Son olarak yüksek eğitim düzeyindeki işsizlik oranlarını inceleyelim. Yüksek eğitim düzeyinde literatürde de beklendiği gibi işsizlik oranında diğer eğitim düzeylerine göre bir azalma görülmektedir. Türkiye'ye baktığımızda ise Avrupa Birliği ülkeleri ile kıyasladığımızda işsizlik oranları hala yüksek kalmaktadır. Eğitim düzeyindeki artış işsizlik oranında bir azaltma yaratsa da Türkiye hala Avrupa Birliği ülkelerinin çok gerisinde kalmaktadır (Şekil 21).

Şekil 21:Yüksek Öğretim Mezunları İşsizlik Oranları (%)

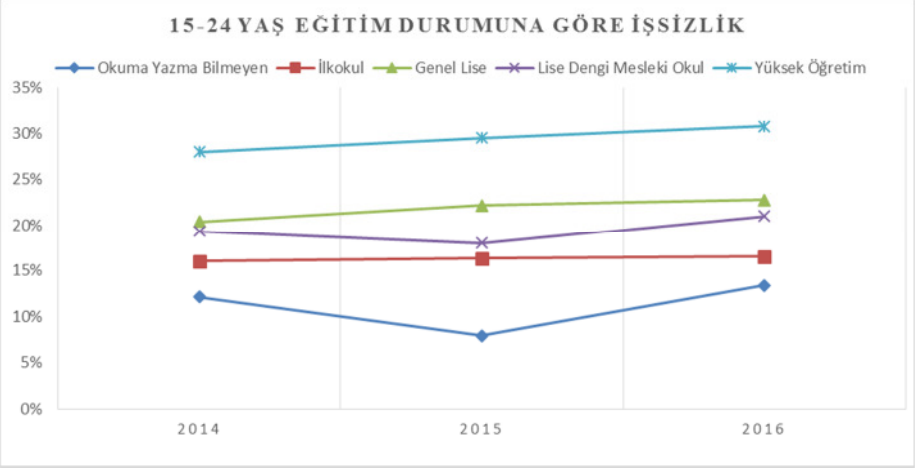
Kaynak: Dünya Bankası verileri ile derlenmiştir.

Şekil 21'de görüldüğü gibi yüksek düzeyde eğitim seviyesindeki işsizlik oranları 2010'da Avrupa Birliği ülkeleri seviyesine yaklaşmış olsa da 2014 yılından itibaren aradaki fark açılmaya devam etmiştir. Bu durum Türkiye'deki eğitimli işsizlik konusunun yapısal bir sorun olduğuna işaret eder.

Tüm eğitim seviyelerine baktığımızda Türkiye Avrupa Birliği ülkeleri ile kıyasladığımızda oldukça yüksek işsizlik oranlarına sahiptir. Türkiye'nin işsizlik politikaları, istihdam yaratılan iş alanlarında kadınlara iş imkanlarının yaratılmaması, bu eğitim seviyesindeki kadınların daha çok enformel sektörde yarı zamanlı çalışması, iş kanunundaki kadın çalışanlara yönelik düzenlemeler, emek piyasasının esnek olmasından kaynaklı ücretlerin düşük olması, Türk toplum yapısında kadına yüklenen görevlerin ev içi işler olması gibi pek çok sebep işsizlik oranlarının yüksek olmasının nedeni olabilir. Kesin bir iddiada bulunabilmek için konun daha derin ve ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra işsizlik oranlarının Avrupa Birliği ülkelerine kıyasladığımızda bu kadar yüksek kalması konunun yapısal bir sorun olduğunu da işaret etmektedir. İşsizlik üzerine yeni politikalar geliştirilirken bu durum göz ardı edilmemelidir.

4.2. Türkiye'de Eğitimli Beyaz Yakalı İşsizliği

İşsizlik küreselleşme ile birlikte tüm dünya ülkelerinin en önemli ekonomik problemlerinden birisi olmuştur. Üstelik son 20 yıldır bu durum tüm dünyada kalıcı hale gelmiştir. İşsiz nüfus içerisinde, genç ve eğitimli nüfus işsizliği sadece gelişmekte olan ülkelerde değil, gelişmiş ülkelerde de görülen bir problemdir. Örneğin Amerika'da bankacılık alanında işlerin artık otomat ve internet üzerinden yapılmasının bu alanda çalışan kişi oranını %25-%75[47] arasında düşürdüğü görülmüştür. Bu durumun Türkiye'de de yüksek seviyelerde karşımıza çıktığını ve giderek arttığını söyleyebiliriz. Teknolojinin sürekli ilerlemesi işgücünün buna uyum sağlayabilmesi için yaşam boyu eğitimi de beraberinde getirmiş ancak eğitim seviyesi arttıkça beklenenin aksine işsizlik oranları da artmıştır.

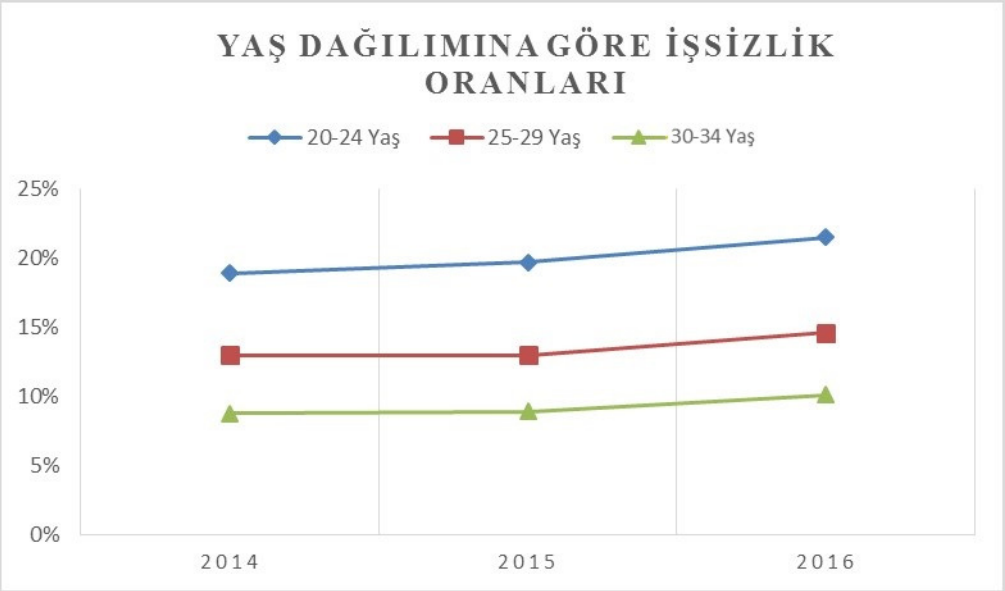

Şekil 22: Türkiye'de 15-24 Yaş Eğitim Durumlarına Göre İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: TÜİK verileri ile derlenmiştir.

Şekil 22'yi detaylı olarak incelediğimizde 2014-2016 yılları arasında özellikle yükseköğretim mezunlarında işsizlik oranlarının arttığını görürüz. Tüm eğitim sevilerinde en yüksek işsizlik oranı yükseköğretim mezunlarına aittir. Yıllar bazında baktığımızda ise fark giderek artmıştır. Yani Türkiye'de işsizlikten en fazla etkilenen genç grup, yüksek eğitimli olan gruptur. Üstelik ülkede genç işsizlik oranının, yetişkinlerden önemli ölçüde yüksek olduğunu göz önüne alırsak, hem genç hem de eğitimli kesim için işsizlik son derece hayati bir problemdir diyebiliriz (Şekil23).

[47] Tanıl Bora ve diğ., ''**Boşuna mı Okuduk?'' Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği** 4. bs. (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2011), 14.

Şekil 23:Türkiye'de Yaş Gruplarına Göre İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: TÜİK verileri ile derlenmiştir.

Şekil 23'te görüldüğü üzere yetişkinlerdeki işsizlik oranları gençler arasındaki işsizlik oranına göre daha düşüktür. O nedenle 15-24 yaş arası eğitimli grubun işsizlikten en çok etkilenen grup olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye'deki eğitimli genç işsizlik oranlarının bu kadar yüksek olmasının birden fazla sebebi bulunmaktadır. Bu nedenleri ilk olarak talep, sonrasında ise arz tarafından ele alalım. Konuyu iş gücü talebi açısından ele aldığımızda ilk olarak Türkiye ekonomisinde giderek yapısal hale gelen ve kalıcılaşan genel işsizlik oranının varlığı karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 1980 sonrası Türkiye'deki politika değişikliği ile birlikte kamu kesiminde istihdam oranları azalmaya başlamıştır. 1980'deki neoliberalleşme politikaları ile birlikte Türkiye, o zamana kadar önemli bir istihdam sağlayıcı olarak görev yapan KİT'lerle ilgili düzenlemelere gitmiş aynı zamanda nominal ücret artışları ile beslenen ithal ikamesinden de vazgeçmiştir. Piyasa bazlı sistemin yaratacağı esneklik ve adaptasyon kabiliyeti ile sistemin dengeye daha rahat gelebileceği görüşü çerçevesinde gerçekleştirilen deregülasyonlar işgücü piyasasında beklenen etkiyi yaratmamıştır ve işsizlik oranları giderek artmıştır. Bunun yanı sıra 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz bankacılık sektörüne büyük bir darbe vurmuş ve

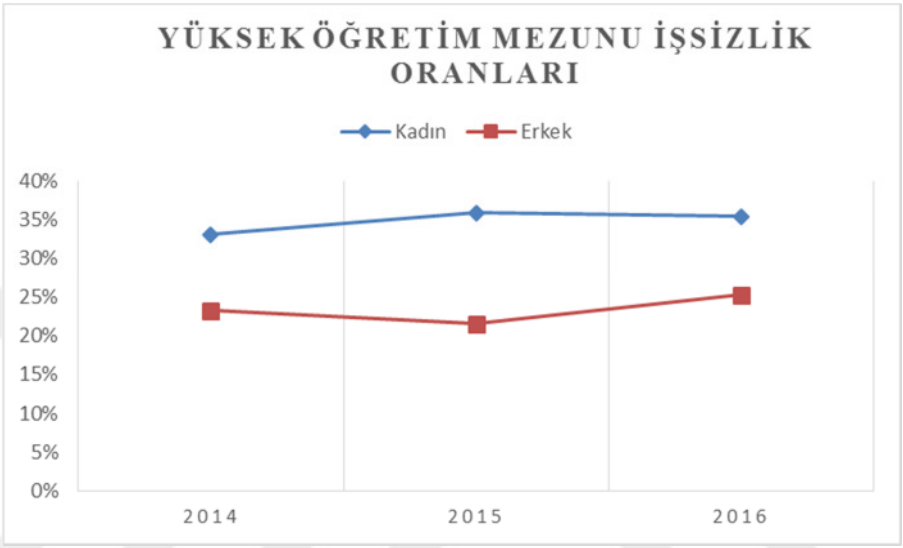
eğitimli nüfusun işsizlik oranlarında artışa sebep olmuştur. Aynı şekilde 2008 yılında yaşanan ekonomik kriz de işgücü piyasasını olumsuz anlamda etkilemiştir.

Eğitimli genç iş gücünün iş gücü piyasasına dâhil olamaması akıllara iş gücünün aldığı eğitim ile bunu karşılayacak iş tanımının olup olmadığı sorusunu akıllara getirmektedir. Türkiye'de 2017 yılsonu itibariyle Yüksek Öğretim Kuruluna (YÖK) kayıtlı 183 üniversite bulunmaktadır. Bu nedenle her yıl farklı bölümlerden milyonlarca üniversite mezunu iş gücü piyasasına eklenmektedir ancak iş gücü piyasasına katılan bu mezunlar, doğru bir işgücü planlaması ve bununla koordineli yükseköğretim yapılanması olmadığından, ciddi bir işgücü fazlası oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle, Türkiye'de üretim yapısının ihtiyacından fazla ilgili bölüm mezunları ya da üretimin talep ettiği bölümlerde yetersizlikler mevcuttur. Örneğin Türkiye'de üniversite mezunları arasında işsizlik oranının en yüksek olduğu bölüm, gazetecilik ve enformasyondur; bu alandan mezun olanların yüzde 29,1'inin işsiz olduğu belirtilmekte. Bu sıralamaya, yüzde 16,6 işsizlik oranı ile bilgisayar mühendisleri bile giriyor. Türkiye'de yapılan işler ile alınan eğitimlerin uyuşmaması eğitimli işsizlik oranını arttıran sebeplerden biri olarak görülebilir. TÜİK'in araştırmalarına göre, 4 yıl ve üzeri eğitim alanlara eğitimin işe katkısı olduğunu düşünenlerin oranı yüzde 63'tür. Bu bize eğitimli iş gücünün yüzde 37'sinin aldığı eğitim ile alakalı işlerde çalışmadığının bir göstergesidir ancak eğitimli nüfusun işsizlik oranının yüksek olmasının tek sebebi olarak göstermek doğru olmayacaktır.

Eğitimli ve genç iş gücünün emek piyasasına dâhil olamamasının bir diğer sebebi ise ekonomide nitelikli işgücünün çalışabileceği istihdam alanlarının olmamasıdır. Ekonomideki büyümenin yarattığı istihdam alanlarının bir bölümü nitelik işgücünden daha çok ara elemana ihtiyaç duymaktadır. Bu gençlerin aslında dört sene (veya bazen daha fazla) üniversite eğitimi almasının aslında, yapacakları ve üretimin talep ettiği iş için uzun ve gereksiz bir zaman olduğunu da göstermektedir. Kısacası kimi üretim sahaları için üniversite mezunu adeta "aşırı kalifiye" konumuna gelmektedir. Bu nedenle de eğitimli işgücünün piyasaya katılım oranı da daha düşük kalmaktadır.

Eğitimli genç işsizliğin Türkiye'deki nedenlerinden biri de cinsiyet ekseninde karşımıza çıkmaktadır. Kadınlar ile erkeklerin iş gücüne katılımdaki farklar, burada da söz konusudur. Kadınların eğitimli olmalarına rağmen işsizlik oranları eğitimli erkeklerin işsizlik oranlarından daha yüksek kalmaktadır. Şekil 24'e baktığımızda eğitimli ve genç erkeklerin işsizlik oranlarının daha düşük olduğunu görürüz.

Kadınların işsizlik oranlarının daha yüksek olması öncelikle işgücü piyasasında işlerin kadın işi erkek işi diye ayrılması ile açıklanabilir. Özellikle mühendislik becerilerinin kullanıldığı meslek gruplarında işverenler genellikle erkek çalışan tercih etmektedir. Ayrıca kadınların medeni ve biyolojik durumlarından dolayı da işvereneler tarafından tercih edilmemeleri söz konusu olabilmektedir. Türkiye'deki cinsiyetçi bakış açısı kadınların eğitim alsa bile o işi yapamayacağı için kadınların işgücü piyasasına girişini zorlaştırmaktadır.

Şekil 24: Yüksek Öğretim Mezunu Kadın ve Erkek İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: TÜİK verileri ile derlenmiştir.

Eğitimli kadın işgücü kendine daha çok hizmet sektöründe yer bulabilmektedir. Üretim daha çok erkek işi gibi görülmekte o nedenle kadınlara bu alanda istihdam düşük oranlarda yaratılmaktadır. Eğitimli kadınların işsizlik oranlarının yüksek olmasının bir diğer sebebi ise ataerkil Türk toplum yapısı gösterilebilir. Özellikle evlendikten sonra kadına yüklenen rol eve ve çocuğa bakması şeklindedir. Bu nedenle de kadınların işsizlik oranları erkeklere göre daha yüksek kalmaktadır. Ayrıca, 2016 yılında yasalaşan kadınlara yönelik yarı zamanlı çalışmanın, yaygın ve yerleşik bir uygulama hâline getirilmesi halinde, eğitimli genç işsizliği üzerinde olumsuz bir etki bırakacağı da tahminler arasındadır. Yarı zamanlı çalışma, eksik sigorta primi ve düşük ücret anlamına geleceğinden eğitimli gençler var olan ortamda buna razı gelmek istemeyeceklerdir.

Eğitimli genç nüfus işsizlik işsizliğini, işgücü arzı tarafından da ele alabiliriz. Yani işgücü piyasasının arz kısmında da bazı sorunlar bulunmaktadır. Alınan eğitim ile

birlikte gençler arasında beklentilerin artması ve önerilen iş pozisyonlarının ya da ücretlerin beğenilmeme ya da uygun olmaması durumları da, eğitimli genç nüfus işsizliğini açıklayan nedenler arasında yer almaktadır. Eğitimli genç nüfus eğitim ile birlikte elde edilen sınıfsal statüyü kaybetmek istemediği için kendisine sunulan iş imkanlarını beğenmemektedir. Eğitim seviyesindeki artış ile birlikte beklentiler de artmaktadır. Üniversite mezunlarının beklentileri kalifiye işlerde çalışmak olduğu için bu durum da eğitimli genç nüfus işsizliğinin bir sebebi olarak görülebilir.

Özellikle, eğitimli genç işsiz nüfusun bir bölümü kendilerine sunulan iş imkânlarını beğenmeyerek daha iyisini bulabileceği inancı ile daha uzun süre işsiz kalmayı tercih etmektedir. Yine emek arzı açısından konuyu ele alırsak; kimi zaman eğitimli genç nüfus, "bulduğundan daha kolay, daha rahat ve daha yüksek ücretli" iş arayışlarına girebilmekte ve bu amaçla hareket ettiğinde işsiz kalabilmektedir. Uzun çalışma saatleri, bazen tatillerde dahi çalışma gerekliliği, bütün bunların yanı sıra beklenen seviyelerde ücretlerin ödenmemesi ve iş anlamındaki tatminsizlikler boş zamanı tercih etmelerine sebep olmaktadır. Bir diğer sebep ise üniversitede verilen eğitimin günümüz rekabeti koşullarında yeterli olmamasıdır. Sadece üniversite mezunu olarak iş bulmak giderek zorlaşmaktadır. Üniversiteden alınan eğitimin kalitesi ve bunun yanına eklenen bilgi ve beceriler de iş bulma süreçlerinde önem kazanmaktadır. Aynı bölüm ve üniversiteden mezun iki kişi için en önemli ayırt edici özellik, yabancı dil bilgisi ve okurken yapılan iş ile alakalı bir (hatta birden fazla) staj tecrübesi olmaktadır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 2010 yılında katıldığı bir üniversite açılışında bu konuya vurgu yaparak iş bulabilmek için yalnızca eğitimin yeterli olmadığını bunun yanına yabancı dil bilgisi, bilgisayar bilgisi ve iş tecrübesinin de eklenmesi üzerinde durmuştur. Yani sadece üniversite mezunu olmak yeterli değildir, önemli olan rekabet ortamında üstünlük kazandıran bir donanımla mezun olabilmektir. Günümüzde üniversiteler binlerce mezun vermesine rağmen işveren bazı iş kolları için uzun süre arayışını devam ettirmektedir. Özellikle Araştırma-Geliştirme alanında işveren çoğu zaman aradığı donanımda iş gücünü ne yazık ki bulamamaktadır. Bu noktada eğitimli nüfusun donanımlı bir şekilde ve gelişen teknolojiye ayak uyduracak bir şekilde mezun olması önem kazanmaktadır.

Son olarak konuyu eleştirel bakış açısı ile ele alalım. Eleştirel bakış açısına göre, emek piyasasının giderek esnekleşmesi kısa süreli, geçici ve yarı zamanlı çalışmanın

yayılmasını desteklemiş ancak ne yazık ki bu durum işsizliğin yapısal bir sorun olmasının önüne geçememiştir. Günümüzde sözleşmelerin üçte ikisi süreli sözleşmelerden oluşmaktadır[48] ve bu sözleşme türü ile çoğunlukla kadınlar ve gençler çalışmaktadır. Emek piyasasının esnekleşmesi ile hedeflenen daha az çalışma süresi, daha düşük ücret ve daha fazla insana iş sağlamak olsa bile bu durum ne yazık ki işsizliği azaltıcı yönde bir etki henüz göstermemiştir. Tam tersine emek piyasasındaki esnekleşme ve iş güvencesinin olmaması, verimlilik ve yaratıcılık kaybı ve iş tatminsizliği, çalışan depresyonu gibi sonuçlar ortaya çıkartmıştır. Yani piyasaların giderek daha esnek bir hal alması ne yazık ki işsizliği azaltıcı yönde bir etki yapmamaktadır. Bu durum bize eğitimli genç nüfus işsizliğinin yeni politika önerileri ile yeniden ele alınması gerektiğini işaret etmektedir.

[48] **age,** 23.

5. SONUÇ

Bu çalışmadan 24 Ocak Kararları ile Türkiye'nin geçirdiği değişim süreci ve neoliberal politikaların istihdam piyasası üzerindeki etkisi, işsizlik üzerinden, özellikle de eğitimliler ve kadınlar üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada en dikkat çeken nokta 24 Ocak Kararları ile birlikte gelen neoliberal politikaların istenmeyen bir sonucu olan eğitimli genç nüfus işsizliği olmuştur.

Yaşanılan bu neoliberal dönüşüm ile birlikte Keynesyen politikalar hızla terk edilmiş ve bunun emek piyasasına uzun vadedeki etkisi, adeta genç nüfus işsizliği şeklinde olmuştur. Emek piyasasındaki pek çok değişken bu değişim sürecinden etkilenmiştir. 1982 Anayasası ile sendikalara çeşitli yasaklar getirilmiş, ekonomide izlenen politikalar ile kamu kesiminin payı ve tarıma verilen destekler azaltılmıştır. Tarım ve kamuda yaşanan bu değişim emek piyasasındaki dengeleri de değiştirmiş ve emek piyasasında da bir dönüşüm başlamıştır. Kendine kamu ve tarımda yer bulamayan işgücü hizmet ve sanayi gibi farklı alanlara yönelirken bu değişim süreci aynı zamanda enformel sektörü de beraberinde getirmiştir.

İşsizlik sorunu teknolojinin gelişimi ve küreselleşme ile birlikte tüm dünyada etkisini gösterirken Türkiye'de farklı bir boyut kazanarak literatürdeki hakim görüşten faklı olarak en çok eğitimli nüfus üzerinde kendini göstermeye başlamıştır. Bunun en temel sebeplerinden bir tanesi Türkiye'de işsizliğin yapısal hale gelmiş olmasıdır. Türkiye aslında çok daha uzun bir süredir, yapısal işsizlik sorunuyla karşı karşıyadır ancak bu sorun zaman içerisinde ve bu tez boyunca anlatıldığı üzere, farklı iktisat politika ve uygulamalarıyla birlikte şekil değiştirmektedir. Bu durumun ortaya çıkardığı şekillerden biri, Türkiye'de yaratılan istihdam alanlarında daha çok vasıfsız emeğe ihtiyaç duyulması ve böylece eğitimli genç nüfusun işsizliğinin ortaya çıkmasıdır. Yükseköğretimin iş bulma konusunda sağladığı avantajların giderek azalması, planlanmadan ve istihdama alanları gözetilmeden açılan üniversitelerin varlığıyla, her yıl binlerce üniversite mezununun olması, işgücü ile işverenin ücret ve nitelik beklentilerinin birbiri ile uyuşmaması gibi sebepler de eğitimli işsizlik oranını yükseltmektedir.

Türkiye'de yaratılan iş olanakları ile verilen eğitim arasında, önceki bölümde biraz değinilen, birbirini karşılamama aslında en önemli ancak çözümü en zor sorunlardan biridir. Bu eğitimin niteliği ile iş dünyasının talep ettiği niteliğin uyuşması ayrı bir çalışma konusudur. Ancak burada şu söylenebilir ki, Türkiye'de eğitimli iş gücünün yalnızca %37'si aldığı eğitim ile ilgili işlerde çalışmaktadır. Bu istatistik bile tek başına, Türkiye'de eğitim sisteminin topyekûn yeniden gözden geçirilip, genç insanların daha doğru yönlendirilmeleri gerektiğini göstermektedir.

Bu çalışmada karşımıza çıkan bir diğer konu ise cinsiyet ayrımcılığıdır. Türkiye'nin sosyo-kültürel yapısı işgücü piyasasını da etkilemiştir. Kadınların daha yüksek olan işsizlik oranları işgücü piyasasında da işlerin kadın işi erkek işi olarak ayrıldığına işaret etmektedir. Kadınlar eğitim alsa bile erkek işi diye nitelendirilen işlerde kendine yer bulamamaktadır. Yine aynı şekilde kadına yüklenen ev içi misyonlar, kadınları çalışma hayatından uzaklaştırmaktadır. Kadınlara, evlendikten sonra genellikle yüklenen rol, evine ve çocuğuna bakması şeklinde olduğu için, bu durum eğitimli dahi olsa kadınları iş hayatından uzaklaştırmakta ve kadını "part time" iş arayan, ya da ev içi iş yapmak durumunda bırakılan *işsiz* durumuna sokabilmektedir.

Sonuç olarak işsizlik oranlarını incelediğimizde işsizlik Türkiye'nin en önemli makroekonomik sorunlarından bir tanesidir. Ancak Türkiye oldukça uzun zamandır bu sorunu ilk sıraya almamakta ve alamamaktadır. Özellikle son dönemlerde üniversite mezunu pek çok işsizin olması rekabetçi işgücü piyasasının giderek daha müdahaleye ihtiyaç duyar hale geldiğinin göstergesidir. Eğitimli genç nüfus işsizlik oranının bu kadar yüksek olması eğitim sisteminde de düzeltilmesi gerek sorunlar olduğuna işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

Ansal, Hacer ve diğ.. **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik.** 1. bs. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2000, 2.

Ardıç,Kaya, Yılmaz Aydın. **İktisat Okulları ve Emek Piyasası.** 2. bs. İstanbul: Derin Yayınları, 2011.

Barışık, Salih, Emrah İsmail Çevik. ‘‘Yapısal Kırılma Testleri İle Türkiye’de İşsizlik Histerisinin Analizi: 1923-2006 Dönemi’’. **KMU İİBF Dergisi.** s.14 (2008): 1-26.

Bayraktar, Seda, Ahmet İncekara. ‘‘Türkiye’nin Genç İşsizlik Profili’’. **Çalışma İlişkileri Dergisi.** c. 4 s.1 (2013): 15-38.

Bora, Tanıl ve diğ.. ‘‘**Boşuna mı Okuduk?’’ Türkiye’de Beyaz Yakalı İşsizliği.** 4. bs. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2011.

Çelik, Sümeyra. ‘‘Türkiye İşgücü Piyasasının Esnekliği ve Esnek Çalışma Önündeki Engeller’’. Uzmanlık Tezi. Türkiye İş Kurumu, 2007.

Çondur, Funda, Mehmet Bölükbaş, ‘‘Türkiye’de İşgücü Piyasası ve Genç İşsizlik-Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme’’. **Amme İdaresi Dergisi.** c. 47, s.2 (2014): 77-93

Decreuse, Bruno, and Pierre Granier.‘‘A Theory of Education, Unemployment and Job Mobility’’. **Universites d'Aix-Marseille II et III**, (2002): 1-29

Doğrul, Günsel. ‘‘2001 Krizi Sonrasında Türkiye’de Kentsel Alanlarda Kadınların

Dursun, Salih, Serpil Aytaç. ‘‘Üniversite Öğrencileri arasında İşsizlik Kaygısı’’. **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.** c. 28 s. 1 (2009): 71-84.

Ekşi, Ozan. ‘‘2005-2015 Arası Dönemde Türkiye’de Büyüme-İşsizlik İlişkisi ve Arz-Talep Şoklarının Rolü’’. **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar.** c.53 s. 613 (2016): 9-19

Ercan, Fuat, Şemsa Özar. ‘‘Emek Piyasası Teorileri ve Türkiye’de Emek Piyasası Çalışmalarına Eleştirel Bir Bakış’’. **Toplum ve Bilim.** s. 86 (2000): 22-71.

Eren,Ercan. **Makro İktisat**. 4. bs. İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 2006.

Godin, Antoine. ‘‘Job Guarantee: a Structuralist Perspective’’. **DEM Working Paper Series.** c. 16 s. 11-12 (2012): 1-35.

Gönel, Feride. **Kalkınma Ekonomisi.** 1. bs. Ankara: Efil Yayınevi, 2010.

Güçlü, Sami, Mahmut Bilen. ‘‘1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler’’. **Yeni Türkiye Dergisi.** s.6 (1995): 160-171.

Gürsel, Seyfettin, Veysel Ulusoy. **Türkiyede İşsizlik ve İstihdam.** 1. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

İçli, Gönül. ‘‘Eğitim, İstihdam ve Teknoloji’’. **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,** s. 9, (2001): 65-71.

İşgücüne Katılımının Belirleyicileri’’. **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.** s. 22 (2008): 1-35.

Karasoy, Durdu, Nihal Ata Tutkun, Volkan Bulut. ‘‘Türkiye’de İşsizlik Süresini Etkileyen Faktörler’’. **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi.** c. 11 s. 26 (2015): 57-75.

Kepenek, Yakup, Nurhan Yentürk. **Türkiye Ekonomisi**. 22. bs. İstanbul: Remzi Kitapevi, 2009.

Kümbetoğlu, Belkıs, İnci User, Aylin Akpınar. **Kayıp İşçi Kadınlar Kayıtdışı Çalışmaya Dair Bir Alan Araştırması.** 1. bs. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2012.

Mütevellioğlu, Nergis. ‘‘İşsizlik Korkusu, Sendikaların İşlevselliği ve Sendikal Örgütlenme Hakkı’’. **V. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu, 31 Ekim-1 Kasım 2013.** Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2013: 179-193

Omay, Umut. ‘‘Yedek İşgücü Ordusu Olarak Kadınlar’’. **Çalışma ve Toplum Dergisi** s. 3 (2013): 137-166.

Özarslan Saydar, Özlem, Yılmaz Aydın. ‘‘ İşgücü Piyasasında Esneklik Tartışmaları (Türkiye ve AB Ülkelerinin Karşılaştırmalı Analizi)’’. **IERFM, 12-13 Mayıs 2017.** Edirne, 2017 1-16.

Özerkmen, Necmettin. ‘‘Geçmişten Günümüze Türkiye’de Anayasa ve Yasalarda Sendikal Hakların Düzenlenmesi ve Getirilen Kısıtlamalar’’. **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi.** c. 43 s.1 (2003): 239-257.

Parasız, İlker, Melike Bildirici. **Finansal Makro Ekonomi.** 1. bs. Bursa: Ezgi Kitapevi, 2003.

Pazarlıoğlu, Vedat, Emrah İsmail Çevik. ‘‘Verimlilik, Ücretler ve İşsizlik Oranları Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği’’. **Yönetim ve Ekonomi.** c. 14 s. 2 (2007): 1-17.

Snowdon, Brian, Howard R. Vane. **Modern Makroekonomi Temelleri, Gelişimi ve Bugünü**. 1. bs. Ankara: Efil Yayınevi, 2012.

Sunal, Onur, Özge Sezgin Alp. ‘‘Türkiye'de Reel Asgari Ücretler ve Reel GSYİH Değişmeleri Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Enflasyon Oranına Endekslenmiş Bir Nominal Asgari Ücret Politikası’’. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi.** c.70 s. 1 (2015): 111 – 129.

Toksöz, Gülay. **Kalkınmada Kadın Emeği.** 1.bs. İstanbul: Varlık Yayınları,2012.

Yılmaz Eser, Burçin, Harun Terzi. ‘‘Türkiye’de İşsizlik Sorunu ve Avrupa İstihdam Stratejisi’’. **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.** s. 30 (2008): 229-250.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı Soyadı: Gökçe Dağlı

Doğum Yeri / Tarihi: İzmir / 1990

Öğrenim Bilgileri: Yıldız Teknik Üniversitesi İktisat Bölümü YL (2012- Devam)

Yıldız Teknik Üniversitesi İktisat Bölümü (2008-2012)

İş Tecrübeleri: Mercedes-Benz Finansal Hizmetler / İnsan Kaynakları (2014-Devam)

Teknosa A.Ş. / İnsan Kaynakları (2013-2014)

Dil Bilgisi: İngilizce (Upper-Int.)

Yayınlar & Bildiriler

Feride Gönel, Gökçe Dağlı 'Türkiye'de 1980 Sonrası Liberalleşmenin İstenmeyen Sonucu: Eğitimli Genç Nüfus İşsizliği' IBANESS Conference Series – Tekirdag / Turkey, Mart 2018.

Gökçe Dağlı 'Kadın Emeği ve Kalkınma' Ege Üniversitesi 16. İktisat Öğrencileri Kongresi, Nisan 2013.

Gökçe Dağlı, Şükran Kahveci 'Bankacılık Sektörü ve Asimetrik Enformasyonun Oyun Teorik Analizi' Ege Üniversitesi 15. İktisat Öğrencileri Kongresi, Nisan 2012.

Gökçe Dağlı, Düzgün Kılıç 'Türkiye İmalat Sanayinin Endüstri-içi Ticaret Profili' Ege Üniversitesi 14. İktisat Öğrencileri Kongresi, Mayıs 2011.